ГОЛОС ЗЕМЛІ

Написав

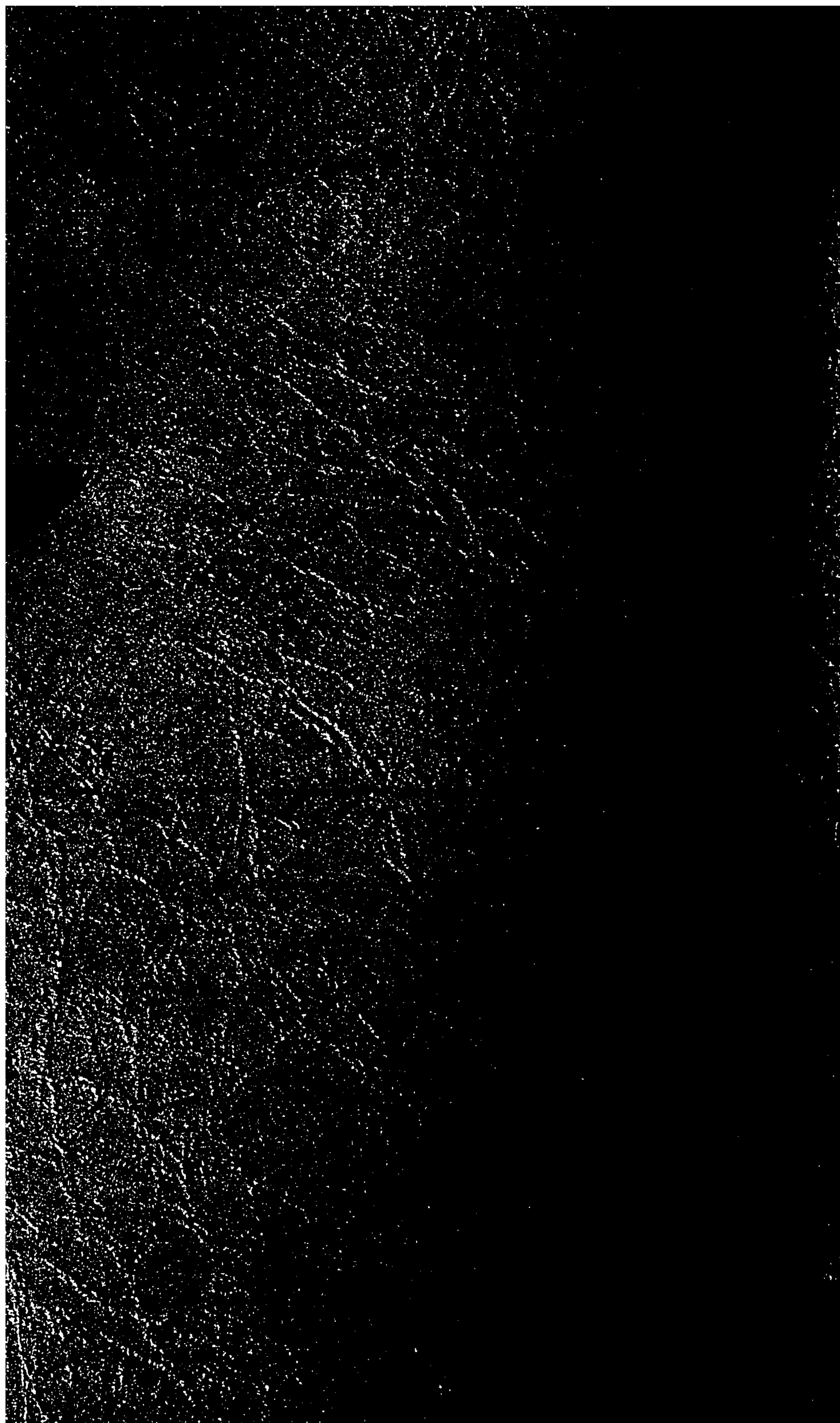
О. Іва[illegible]

The CALL of the SOIL

By

Honore Ewach

На милу згадку
п. А. С. Бриковi —
15-го січня 1955, Вінніпеґ

The CALL of the SOIL

A short novel of life in Canada

By

Honore Ewach

Printed by
UKRAINIAN PUBLISHING COMPANY OF CANADA, Ltd.,
210—214 DUFFERIN AVENUE,
WINNIPEG, CANADA.
1 9 3 7

БІБЛІОТЕКА
ОЛЕКСАНДРА БРИКА
ВІННІПЕҐ, МАН.

ГОЛОС ЗЕМЛІ

КОРОТКА ПОВІСТЬ З ЖИТТЯ В КАНАДІ

Написав

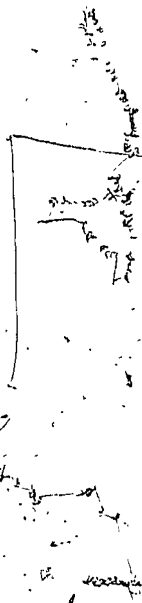
О. Івах

Друком
УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ В КАНАДІ,
210—214 ДОФФЕРІН ЕВЕНЮ,
ВІННІПЕҐ, КАНАДА
1937

Copyright, 1937,
By
Honore Ewach

БАТЬКОВІ Й МАТЕРІ

ТА ВСІМ ІНШИМ ФАРМЕРАМ-ПІОНІРАМ

ЦЮ ПОВІСТЬ З ПОШАНОЮ ПРИСВЯЧУЮ

Час подій повісти в 1914—1920 роках.
Місце: в лісах Манітоби, на північний захід від Давфіну.

I.

В неділю старий Клим вийшов подивитися на поле. Йшов повільно й приглядався на свою нивку, що вузькою стьожкою простягнулася між залізницею, з одного боку, та мочарем, з другого боку. Зелене руно поля милувало йому очі.

Клим був вдоволений. Голову йому лагідно охоложував вітрець, а босі ноги пестила м'ягенька травичка. І здавалося Климові, що він аж здоровший стає від тієї сили, що входила в ноги з нагрітої землі.

У старім краю Андрій Клим був селянином. Та було в нього дуже мало землі. Тож приїхав з жінкою та дітьми до Канади, де задурно землю, та ще й з лісом, роздавали всім, хто тільки хотів... Осівся він на фармі кількадесять миль на північний захід від містечка Давфіну, в окрузі між озером Вінніпеґосіс, з одного боку, та горбами, званими Качачими, з другого боку. На початку Клим дуже радів, що має так багато ліса, як старокраєвий пан-дідич. Та коли почав корчувати отой ліс, щоб хоч клаптик поля виробити, то скоро переконався, що від ліса треба здобувати тяжкою працею кожну п'ядь землі. Та все ж таки за кілька місяців викорчував собі клапоть землі, восени з'орав, навесні засіяв, і от тепер аж мило поглянути на зелене руно нивки. Глядів Клим, як вітрець розчісував зелене руно пшенички, і вдоволено всміхався.

Коли доходив Клим назад до хати, почав гавкати собака. Глянув Клим, куди побіг Колі, і побачив на дорозі, при кінці нивки, віз, наповнений людьми. Вже по тім, що Колі підняв високо свого кудлатого хвоста й радісно погавкував, можна було здогадатися, що їдуть знайомі люди.

— Галов, Колі, галов! Га, — на вуйка *) Митра гавкати?!

---

*) Вуйко — дядько.

Не пізнаєш мене? — весело вигукував вуйко Митро до Коло-го, що вже обнюхувався з кудлатим Билом. Колі радісно за-махав хвостом, почувши своє ім'я, глянув на вуйка Митра, і побіг наздогін Била, що вже добігав до хати.

Вийшла Климиха надвір та й побачила повний віз лю-дей, що доїздив вже до хати. Високо на дерев'яному сідлі, з-переду воза, сидів вуйко Митро й смуглявий парубок, а між ними маленька дівчинка, Настуня, донечка вуйка Митра. Дерев'яне сідло на пружинах аж перегнулося на той бік, де сидів вуйко Митро, бо ж таки важкенький став він собі, від-коли покинув у старім краю шевське копито й почав в Ка-наді по кількоро свиней плекати на фармі. А з-заду за сідлом, на сіні, пристеленім рядном, сиділа Митриха, кум Яким Скакун та жінка його, найближчі Климові сусіди. А за ними баламкали з воза ногами три хлопці шкільного ві-ку, — два Скакунових й один вуйків Митрів.

— Слава Ісусу Христу! — вигукнув вуйко Митро, в'їжджа-ючи крізь відчинені ворота на подвір'я, і при тім підняв ви-соко над головою свого солом'яного капелюха*), з широки-ми крисами, — такого як то американські пастухи-кавбої носять.

— Слава навіки! — відповів Клим, стоячи біля воріт. — От добре зробили, що загостили до нас. А то сумно тут без сусідів близьких...

Виглянула надвір, крізь відчинені двері, і Маланка, Кли-мова дочка. Заглянула смуглявого парубка на возі, та й назад сховалася до хати. Бо ж серце так скоренько затьох-кало, а личка зарум'янилися... Почала Маланка в хаті ско-ренько порядок робити. Стіл вишиваною скатертиною за-стелила, поправила великі старокраєві подушки на ліжку, начиння біля кухні позапрятувала, в дзеркальце заглянула, і підбігла до вікна. Бо аж дивно стало, чому так довго гості забарились надворі.

Та й не без причини зраділа Маланка, побачивши го-

*) Капелюх — бриль.

стей, — та не так гостей, як отого смуглявого парубка, що сидів поруч Настуні й вуйка Митра. Бо ж знала Маланка отого парубка, Марка Козака, ще від початку минулої зими. Взимі він перебував, з ще одним молодим парубком, у вуйка Митра та й різав дрова на продаж. Маланка з ним навіть і кілька раз танцювала, а коли від'їхав навесні до Вінніпеґу, то чи не що-тижня писав до неї, — і то які листи!

— Гей, а де ж Маланка? — жартобливо вигукнув вуйко Митро, випрягши коней. — Хіба ж ми приїхали подивитися тільки на бабів?... Покажіть мені хоч одно рожевеньке личко, бо вже навкучилося мені день-в-день на оті відцвілі личка моєї Параски глядіти... Ну, та не так я, як оцей парубіка хотів би побачити личко рум'яненьке... Га? Чи як ти кажеш, Марку? — реготливим голосом жартував вуйко Митро.

Марко не відзивався на жарти вуйка Митра, тільки весело підсміхався й покрадьки поглипував то на вікно, то на двері.

— Ге-ге-ге-е-е, як я був ще парубком, — почав вуйко Митро весело розказувати про свою бувальщину, — то не такі тоді були дівки, як тепер. Що тепер дівка? От павутинка собі... Хухни на неї та й з вітром би полетіла... Колись дівки не такі були. Йде бувало дівка, то аж земля під нею дрижить. Лиця — як калина. Спідниця — як вогонь. Засміється дівчина — то аж соловей замовкне. Ну, а як бувало приїду додому на свята з війська, як побачать дівки мій синій мундір, — то так, як бджоли, коло мене в'ються. А я стою собі так, як би їх і не бачив. Та так айнс-цвай-драй по-німецькому собі говорю, наче б то й зовсім по-нашому говорити призабув. А далі як моргну на якусь, як зарегочуся та кинуся залицятися до дівчат, то наробля́ть рейваху на ціле село. Еге ж, любили мене дівчата. Ну, але якась нечиста сила вкінці мене таки засліпила, бо от яка красавиця мене опутала... А були, були гарні дівки... Такі як писанки були...

І був би ще вуйко Митро вихваляв себе та жартома з своєї жінки насміхався, якби жінка не накинулася на нього

градом докорів. Бо ж таки нераз Парасці ніяково ставало, коли чоловік на жарти брав її.

— Та гов, чоловіче! Пам'ятай що говориш! Де ж вже так себе вихваляти! Коли свербить тебе язик, то вже хвали своїх коней або песенят...

— О-то-то й є! Ну, добре, що пригадала песенят. Таких вам, кажу, привела нам песенят наша Фенні, що як бублики. Ще й очі їм не пролупилися, а вже гавкати пробують... Чи то теє то... ссати вже вміють. Бил, що от там бігає з вашим Колим, то також від Фенні. Два роки йому. Ну, але ж ті лайдаки, Бил і Колі, пшеницю вам витоптують. А, тюй-га, Колі! Геть з пшениці, Бил! Але ж то пшеничка в вас підросла вже нівроку. І в мене такої не буде. А ходім-но, куме Андрію, та зблизька пригляньмося на пшеницю, — сказав вуйко Митро, поглядаючи з замилуванням на зелену нивку.

— Гарних жнив можна сподіватися, — сказав мовчазливий Скакун і пішов разом з вуйком Митром, Климом та Марком поле оглядати.

Маланці аж недобре зробилося, коли заглянула, що з господарями пішов оглядати поле й Марко, навіть не привитавшись з нею. Заболіло їй біля серця, бо здавалось, що Марко якось байдуже поставився до неї. Коли Климиха й обидві сусідки ввійшли до хати й почали говорити про свої хатні та жіночі справи, Маланка вийшла надвір. Вийшла саме тоді надвір і Катерина, заміжна сестра Маланчина, з своєї хатчини, що стояла тільки кільканадцять кроків від батьківського дому. А її маленька, три-літня донечка, Оленка, побігла з Настунею та Ксенею, наймолодшою Климовою дочкою, роздивитися, чи вже почали червоніти суниці попри залізницю, в рові.

Катерина, найстарша Климова дочка, вже два роки сиділа окремо від своїх батьків, у невеличкій хатині з похилоплескатим дахом. Влітї її чоловік виїздив до Онтерії на роботу, тільки на зиму вертався до дому. Не було вигідно так жити Катерині й Петрові, але ж і не було іншого виходу.

Петро Мороз хотів заробити трохи грошей, щоб було з чим розгосподаритися.

— От приїхали гості, а я ще не прибралася була, то не було як з хати вийти. А хто-то той хлопець, що приїхав з вуйком Митром, чи не Марко? — запитала Катерина, поглядаючи за чоловіками, що вже доходили доріжкою аж до кінця поля.

Посідали собі Катерина й Маланка на лавочці біля хатчини, щоб бути в холодку, і гуторять собі то про це, то про те, аж от і чоловіки вернулися з своєї прохідки.

— Галов, галов, молодиці! — привитався з Катериною й Маланкою вуйко Митро. — А, я й не бачу, що тут не тільки молодиці, але й дівки... Та ще й які дівки! — і з тим словом вуйко Митро підморгнув до Маланки. — А як з Петром, Катерино? Чи приїде помогти татові сіно косити?

— Може й приїде, але напевне ще не знає. Багато коштує дорога з Онтерії. Недавно питався в листі, чи сіно вже велике. То й може приїде.

— Ет, ні до чого твій Петро. Ха-ха-ха, от якби так на мене, — зареготався вуйко Митро, — то я навіть і пішки прийшов би, щоб тільки поглянути на таку красавицю, як ти, Катерино. Біг-ме... Та сіно ще тільки ось тіцьке. Але тут сіно росте так, як на дріжджах, тож буде цього літа сіно, буде, та ще й яке!... А як там Оленка?

— Оленка в мене вже велика дівка. От вже побігла десь з Настунею та Ксенею суниць шукати. Та ще трохи заскоро на суниці, — відповіла Катерина.

Тим часом наблизилися й Марко Козак та Яким Скакун, що були прилишилися трошки позаду.

— А тепер ми от сядьмо собі в холодку, за хатою, на траві, — порадив Яким Скакун.

— Тож і сядьмо собі. Я розтелю на траві ряденце, то ще й ліпше буде. Навіть простягнутися зможемо, — сказав вуйко Митро, і підступив до воза, щоб досягнути рядно, що було ним накрите сіно на дні воза.

Саме тоді Марко Козак підійшов до Катерини й Маланки, привітався з ними й щиро стиснув їм руки.

— Радо приймили б ми й тебе, Марку, коло себе на лавку, та от і двох нас ледве приміщує. Тож сядь собі от там на ковбку дерева. Так ліпше буде дивитися на тебе, — зажартувала Катерина. — Ну, а як там тепер в місті?

— Що ж, на фармах тепер гарніше, як в місті, — відповів Марко, присівши на грубім ковбку дерева. — Вліті в місті дуже гаряче, порохи. А тут от як гарно! Скрізь зелено, як замаїно. Та не тільки вліті люблю я ліпше фарми, як місто. Мені й взимі гарніше тут, як в місті.

— Чи ж справді ти не любиш міста? — здивовано запитала Катерина. — Мені дивно. Якби Петро так хотів до міста, як я, то ми вже давно були б в місті. Тут так мало людей! Сумно тут. От все тут роби та й роби від сходу сонця аж до пізної ночі, та й ніде признаки з тої роботи нема. А там, в місті, там людей багато, та й бачити можна всякої всячини. Ні, не люблю фармів. До міста хочу, — сказала, зітхаючи, Катерина.

— Ну, тож як так дуже хочете до міста, то чому мучитеся тут? Я певний, що Петра легко перемовити, — відповів напів жартобливо Марко.

— Як хочеш знати тайну, тож слухай і нікому не кажи! — сказала Катерина, збиточно прижмуривши очі. — Я вже й умовила Петра, щоб на другу весну перейти до міста. Поїдемо до Вінніпегу, ще й Маланку з собою заберемо. Вона там легко собі роботу знайде в ресторані. Бо ж хто б не приймив до себе на роботу такої красавиці, як вона?...

— Та й я так думаю, — сказав, усміхаючися, Марко. — Ну, ми тут сидимо, балакаємо, та й не бачимо, що вже от почало захмарюватися від заходу. Може й дощ буде, — продовжав Марко, пробуючи заговорити про щось інше, бо бачив, що Маланці якось ніяково зробилося.

— Ага, а воно й справді почало захмарюватися. Може й дощ буде. Ви вибачте мені, я на хвилинку загляну й до хати, що то там старші жінки урадили. Може й мені дещо

*) Під — горище.

придасться з їх порад, — сказала Катерина жартома й пішла до хати.

Катерина навмисне відійшла, щоб Маланка й Марко могли на самоті побалакати. Коли відійшла сестра, Маланка сама не знала, що з собою робити. Їй аж страшно стало отак на самоті остатися з любим хлопцем. Не знала, що за говорити, як поглянути на нього.

— Гм, дивно мені, що твоя сестра так дуже до міста хоче, — заговорив спокійно Марко. — Цікаво мені, як довго вона буде любити місто. А я почуваюся в місті так, як на чужині. Робив коло землі мій батько, та й я належу до ріллі. Мені найприємніше на полі робити. От, я хотів би стати таким фармерем, як вуйко Митро. Та й таки стану. Зароблю собі трохи грошей, щоб було на початки, та й осядуся десь тут на фармі...

Спершу Марко говорив спокійно, але згодом його голос почав стихати. Здавалося, що щось каже й не доказує, наче б боявся. Та вкінці таки переміг свій неспокій і запитав ледви чутно:

— Чи зачекаєш на мене до весни, Маланю?

Почувши ці слова, Маланці аж кров вдарила до голови. Здавалося їй, що зомліє від зворушення та наглої радости. І ледве прошептала:

— Зачекаю...

II.

Клим, з косою на плечі, наче з рушницею, наблизився рівномірними військовими кроками до мочаруватої сіножати, глянув на зелений обшар сіна, положив косу на траву, підкотив угору штани, поплював у руки, потираючи їх докупи, знов підоймив косу, побрів босими ногами у мілку воду, перехрестився, і, міцно стиснувши кісся, владно замахнув косою.

Коли б хтось побачив, як владно Клим махав косою, то відразу б сказав, що він — мистець-косар. Було ж бо видно, що йому аж любо помахувати косою. Він не звертав уваги на те, що брів у воді. Косив розмашисто, тільки трошки повертаючи горішньою частю тіла. Посувався дальше й дальше, полишаючи за собою широкий та рівний покіс. Оголена Климом вода на сіножаті заблищала, наче б рада стала, що ясне й тепле сонце ніжить її своїми теплими пестощами. Скінчивши перший покіс, Клим, знову по-військовому поклавши на плече косу, вернувся й почав косити другий покіс. А за другим покосом пішов і третій і четвертий. І за кожним покосом Климові все веселіше ставало на серці. Він радів, що вже стільки покосів лежало за ним. Коли спинювався, щоб заправити бруском*) косу, то поглипував на покоси так, якби гетьман на побоєвище по славній перемозі. Знов попльовував у долоні, і знов розмашисто замахував своєю косою у траву. Аж от нараз почув за собою жінчин голос.

— Гей, гей, Андрію, ти вже стільки сіна вкосив! Вже є зо дві-три копички. Вважай на ноги! Не будь довго в воді, хоч і тепла, бо можеш ревматиз**) дістати, — викликувала Климиха до свого чоловіка, виглядаючи з-поміж дрібних верб, що росли між полем і сіножаттю.

---

*) Брусок — мантачка.
**) Ревматизм — гостець.

Клим почув веселий голос своеї жінки, випрямував свою, трошки нахилену, спину, і відчув щось теплого на душі. Він рад був, що хтось бачить його при улюбленій ним праці. Ще кілька раз махнув він по-мистецькому косою й оглянувся на жінку. Було йому приемно показатися вправним косарем і перед своєю жінкою, що прожив з нею вже понад дві десятки літ.

— Та я, Маріє, отак собі тільки випробовував косу. Ну, стара вже коса, але ще косить, як бритвою голить. Вистане ще на кілька літ, як не зломиться.

Клим замилувано поглипував на свою косу. Бо ж була то коса ще з старого краю. А така коса мала куди більше вартости, як ті коси, що їх можна купити тут дебудь у крамниці. Ця коса справді мала для Клима таку вартість, що по косовиці він завив її шматком полотна так уважно, як мати дитину в пелену, і заховував її у сухому місці на поді*) хати.

— Ну, старий, — добрий початок. Та вважай на себе! Холодна вода, під травою, може тобі пошкодити. Тож довго не застоюйся у воді. А мені треба піти та бурячків намикати на борщ, — і з тими словами Климиха щезла за кущами верболозу.

Вкосив Клим ще кілька покосів, обтер жмутком трави мокру косу, і вибрів з води на берег.

— Виглядає, що добре буде поліття на сіно. Ну, але ще трохи передчасно братися до косовиці. Треба ще почекати з тиждень. А тоді разом з Петром таки добре візьмемося до роботи. Тим часом треба повикошувати траву по закутках, між лозами. Коли буде погода й на дальше, то сіножать підосхне й можна буде накосити стільки сіна, скільки хоч, — роздумував Клим напів уголос, зігнувшись, вигладжуючи куском шкла друге кісся, для Петра.

Викінчивши кісся, встав Клим з колоди, на якій сидів, випростувався й замилувано глянув на своє зелене поле, що простягалося перед ним, аж ген-ген під ліс. На такий вид очі його аж проміняли радістю.

*) Під — горище.

III.

В другій половині липня Маланка отримала від Марка листа. Між іншим Марко писав: „Я був би дуже нещасливий, коли б не думав про Тебе, моя зіронько. Тому кілька день я отримав листа з старого краю, і то дуже сумного. Мої батько простудилися навесні, дістали запалення й нагло померли. І тепер на мої руки лишилися мама й три сестрі. Поможу їм, скільки зможу."

Коли ж дочитала Маланка листа до того місця, де Марко писав, що вже трохи успокоївся й погодився з долею, то їй стало лекше. Бо таки дуже жаль стало Марка, що на нього впав такий великий смуток.

„Та й ще одно лихо, здається, наближається, — читала дальше Маланка. — От недавно в Сараєві застрілено австрійського архикнязя Фердинанда, то може прийти до війни. Ну, але воєнні хмари можуть ще розійтися. Бодай того сподіймося. А як там тепер батькові, мамі та решті рідні? До побачення, люба Маланю!"

— Та з тих поголосок про війну може ще й нічого не буде, — потішала себе Маланка. — Я б хотіла, щоб Марко менше журився.

Чи буде війна, чи не буде, а Маланка чулася таки щасливою, бо була тепер зовсім певна, що Марко щиро її любить. Пішла вона з Ксенею на малини, збирає малини, а Марко так і з думки не сходить, аж провиджається, що от зазирає до неї з-за куща малин. Вправна з Маланки була робітниця. Легко їй було за день назбирати путню*) малин або черниць. Але сьогодні таки не йшло їй так гладко, як попередньо. Аж Ксеня дивувалася, чому сестра так часто стоїть без руху перед кущем малин та глядить кудись вгору.

*) Путня — відро.

IV.

Коли Климів зять, Петро Мороз, приїхав додому, вони обидва почали косити сіно повним розгоном. А що було погідно й на дальше, на сіножаті стало сухо. Можна було косити й без ґумових чобіт. І так від раннього ранку до пізна увечір кожного дня наші косарі встелювали сіножать покосами. Хоч Петро більш порушав руками, як тілом, то покоси в нього не виходили так гладко, як у його тестя. Та все ж таки й Петро був неабиякий косар.

Обидва косарі косили сіно, а решта родини згромаджувала сухі покоси в копиці. Ранками, як ще виднілася роса, Маланка з Ксенею або Катериною ходила збирати малини, а пополудні помагала Максимові згромаджувати сіно. Максимові йшло на п'ятнадцятий рік, то і він вже випробовував батькову або Петрову косу. Робив це, звичайно, тоді, коли по обіді ще нікого не було на сіножаті.

По тижневі погоди впав короткий, але раптовий та рясний дощ. Нім ще висохли незгромаджені покоси, знов почав йти дощ, і то сльотний. З короткими перервами йшов дощ кілька день. І так, не дочекавшися погоди, Петро знов від'їхав до роботи в Онтерії. Та й треба було вже їхати, бо міг втратити роботу, якби наставник у трачці наймив іншого робітника на його місце.

По сльоті треба було чекати більш тижня, щоб знов можна було взятися до роботи при сіні. І, хоч вода ще виприскувала з-під коліс, Клим з своїми дітьми почав звозити сіно й зложувати в стирту.

Три дні воли, запряжені у віз з широким риштуванням, ходили поміж копицями сіна. Клим накидав сіно на віз, а на риштуванні воза розтелювали й талували сіно Маланка й Максим. А Катерина ходила за возом з граблями й загромаджувала залишки сіна з тих місць, де стояли копиці.

На третій день підвечір Клим почав завершувати стирту. Коли ж викинено з воза на стирту решту сіна, він сказав дочкам, що вже можуть собі йти до хати.

— Ну, дівчата, — озвався Клим з стирти до Маланки й Катерини, — тепер вже можете собі йти. Робіть собі тепер, що хочете. Ще трошки лишається роботи, але це ми вже обидва з Максимом докінчимо. Ану, Максиме, поспирай-но до стирти з обох боків ті довгі жердки з осичини, а я їх позв'язую вгорі перевеслами. Це стирту від бурі охоронить.

Коли батько й син скінчили свою роботу коло стирти, вже зовсім смерклося. Пішли обидва до криниці та й вмилися при жолобі. І якже приємно їм стало, коли позмивали з себе порохи з сіна, перемішані з потом, і по тілі потекла холодна вода! Вмивалися та й вже наперед раділи, що от повечеряють і зможуть вигідно простягнутися на ліжку. Бо ж утомлені руки вже аж просили відпочинку.

V.

Сонце було вже тільки два-три лікті від верхів'я дерев, і особовий потяг вже от-от мав над'їхати. На залізничій площадці*) стояло вже кількадесять людей, що ждали на потяг, раз-у-раз поглядаючи на південь, хоч там ще навіть і диму не було видно над деревами.

На залізничій площадці аж роїлося від хлопчиків. Деякі з них швендялися то сюди то туди, інші гралися між собою, а ще інші бігали. Всі були босі. Найбільше було таких, що мали на голові солом'яні капелюхи, а решта їх одежі складалася з сорочки запущеної у штанята, що мали хвартушечок аж до шиї. Тільки три-чотири парубки й кілька старших фармерів сиділо на крайчику площадки, сперши свої ноги на залізничі пороги. Парубки й фармері курили й гуторили між собою. Позаду них, на площадці, стояв довгий ряд дівчат і жінок, а перед ними стояли дерев'яні путні з черницями. Ніхто з цих, сонцем опалених, людей не від'їздив, тільки може дехто з них сподівався, що хтось приїде. Та всі вони мали чому ждати на потяг. Бо ж для них потяг був тим маґічним вікном, крізь яке можна хоч позирнути на далекий світ.

Саме тоді, коли люди почули гуркіт потягу в далечині, Маланка наближалася до крамниці вуличкою поміж стосами коротко потятих ковбків дерева. Спинилася, нім вийшла з-поміж дерева, поставила путню з черницями на землю, і почала поправляти на голові капелюшок. Обтерла спітніле лице й руки хустинкою та стріпала кілька стебелин травички з сукенки. Знову підоймила путню, і, виходячи з-поміж стосів дерева, скорим кроком підійшла до залізничої площадки.

— Але ж ти спізнилася сьогодні, Маланко! — лепетли-

---

*) Залізнича площадка — перон.

во заговорила Ейда Бравн, дочка місцевого наставника над залізничими робітниками. — І ти не змучилася нести таку велику путню черниць?

Ейда Бравн заговорила зовсім чистою українською мовою, і то так, що ніхто не міг навіть підозрівати, що вона англичанка. Змаленьку зросла вона в цьому окрузі, товаришувала з місцевими дівчатами, і так навчилася їхньої мови та звичаїв, що стала наче одна з українських дівчат.

— Ну, та що робити, — відозвалася Маланка до Ейди, — тяжка ота путня її для мене, але мушу носити її, бо треба мені грошей.

Поклала Маланка свою путню з черницями на площадці та й стала поруч інших дівчат. Час від часу перекидалася словами з своїми товаришками, Софією та Ейдою, і позирала на південь, чи не надходить вже потяг. І от вже в далечині, над лісом, замаячіла хмарка диму. За кілька хвилин висунувся з-за обрію й потяг. Появилася маленька біла хмарка над льокомотивою й розлягся голосний свист. Це значило, що потяг був вже тільки одну милю від стації*). Тому то дехто з жінок зігнувся гарненько розгладити черниці зверху в путні, а дівчата почали поправляти собі волосся та капелюшки.

Тим часом одно-окий Павло, поштар місцевий, по-урядовому й поважно став при кінці північного кінця площадки, держачи свою поштову торбу на руці. Пробував він стояти так, як вояк, забуваючи, що в його тілі вже не було молодечої гнучкости, і що спина йому натиналася вже в дугу. Коли потяг спинився, Павло подав до поштового вагону свою торбу, і в заміну дістав звідти аж три поштові торбі, з пакунками, головно з посилкових крамниць у Вінніпеґу, з катальоґами від тих самих крамниць, і з листами.

Потягова услуга й дехто з пасажирів позлазили з потягу й попристyпали до дівчат та жінок купувати черниці. Ніхто ні з ким не торгувався. Дівчата й жінки приймали, що їм платили. Та й не було причини торгуватися, бо по-

*) Стація — залізнича станція.

тягова услуга за черниці, звичайно, платила добре. Платили за путню черниць долара, долара й чверть, а то навіть і долара й пів.

До Маланки приступив чорний потяговий услугач, вишкірив свої білі зуби, і наставив у руці долара й двадцять п'ять центів. Маланці аж чомусь страшно стало, глянувши на чорне, як ніч, обличчя неґра. Та вишкірені зуби й усмішка втихомирили її. Взяла вона гроші, та й рада стала, що продали черниці за добру ціну. Бо часом приходилось брати тільки долара за путню черниць, за день праці.

Саме тоді, як люди посунули юрбою від залізничої будки в напрямі великої крамниці, що приміщувала в собі пошту, сонце ховалося за верхів'я дерев. Наче бджоли на ніч до вулика, попхалась юрба людей у двері крамниці.

Велика, з дощок, крамниця знаходилася тільки зо дві сотні кроків від залізничого тору. Зверху над входом виднівся напис: „А. Каплан, Дженерал Мерчент"*). А трошки нище було написано: „Повст Офис"**). Сходи перед крамницею вели на дерев'яне підвисшення. На підвисшенні стояло кілька порожніх дерев'яних коробок, а на коробках сиділо кілька старих фармерів, що вже не цікавилися отакими витрішками, як потяг. Сиділи вони спокійно й попихкували свої люлечки.

В середині крамниця була простора. Легко в ній могла б нараз поміститися й половина людей з цілої околиці. Попри одну стіну на полицях стояли речі до їди, а попри другу лежали на полицях звої всяких матерей та готові убрання. А такі знаряди фармерські, як залізні вила, мотики, лопати, сокири, тощо, стояли застромлені по загородках, з дротяної сітки. Попри ляди стояло кілька лавочок, щоб мали на чім присісти собі старі фармері та їх жінки. А поштова контора знаходилася в затильній частині крамниці, за дерев'яною перегородкою. Подібна вона була до великої дерев'яної клітки, з маленьким віконцем без шибки, крізь яке ви-

---

*) Дженерал Мерчент — торговець мішаних товарів.
**) Повст Офис — пошта.

давав поштар листи. Саме тепер оте віконце було засунене дощичкою. Звідти доходив тільки одноманітний стукіт печатки.

Маланка стояла в крамниці між дівчатами й розглядалася по людях. Заглянула вона й вуйка Митра. Сидів собі вуйко Митро спокійно на порожній барилці, перевerненій догори дном, і весело перекидався жартами з фармерами, що сиділи й стояли близько нього.

От вже поштар почав голосно викликати прізвища, до кого були листи чи які інші посилки. Люди підходили, то відходили від віконця. Дівчата нетерпеливилися й роздирали коверти листів таки зараз. Маланці аж завидно почало ставати, що стільки листів прийшло до її товаришок. Вже навіть втратила була надію сьогодні отримати листа. Та от поштар вигукнув її ім'я й прізвище. Аж руки від зворушення дрижали, як брала листа в руки. Кинула оком на напис на коверті й відразу пізнала Маркове писання. І аж якось приємно-млосно на серці стало, коли зрозуміла, що лист від того, про кого як у ніч, так і в день майже постійно думала.

— Ага, і ти дочекалася листа, — заговорила Софія Мельник, що також отримала листа й чомусь м'яла його в руках. — Ну, та може твій лист ліпший, як мій. От мій лист не від того, від кого сподівалася. Написав листа не Василь, а Микола. А ти знаєш, яке з Миколи шило-мило-мотовило... Він і до тебе може написати...

І під веселий щебіт говірливої Софії Маланка вийшла з крамниці й пустилася в дорогу додому. Вона рада була, що Софія без перепину говорила, бо серце її було ущерть переповнене дивною якось теплотою, що буденне життя в рай переміняє. Їй хотілось мовчати й так вповні відчувати ту радість, що Марків лист приніс.

VI.

Вже й вересень прийшов, а дівчата виходили стрічати особовий потяг, як і вліті, хоч вже не мали тепер черниць на продаж. Тепер була інша причина, чому вони приходили до крамниці кожного вечора, коли приходив особовий потяг. Тепер вони цікавилися двома молодими учителями, що почали вчити в двох місцевих школах у другій половині серпня.

Та не тільки дівчата поглипували на учителів, що стояли окремо, з в'язками часописів у руках. Поглипували на них і фармері, бо вірили, що учителі знають всю правду про війну. Бо ж вичитують оту правду з ґазет, що то аж з Ню Йорку, з Америки, приходять. Та хоч і як фармерам було цікаво знати, що то пишуть про війну американські ґазети, та підійти до учителів не мали смілости.

— Таж вони всю правду про війну знають. От, дивіть, яку купу ґазет має той учитель, що то на пана подібний, — напів пошепки говорив Антін Гарасим до свого сусіди, Василя Буряка. — Треба сказати тростісові*) Шевчукові, щоб запитав нашого учителя, отого панича, про війну.

— Ага, та треба б комусь спитати їх про війну, — притакнув Василь Буряк, однак і сам він не проявляв ніякої смілости, щоб підступити до учителів.

Один з учителів, Анатоль Назарко, був високий, стрункий, з чорним волоссям. А могло йому бути, от так, на око, двадцять і п'ять літ. Зовсім на панича подобав. Щось в його обличчі було ніжного й задумчивого. Він дівчатам дуже сподобався своєю красою, однак виглядав дуже недоступним. Ні одна дівчина навіть і в голові собі не могла поміститити такої думки, щоб отой стрункий та кучерявий учитель міг на неї увагу свою звернути. Тож частіше дівчата поглипували на другого учителя, Юрка Геника.

*) Тростіс — шкільчий радний.

Юрко Ґеник був також високий, але круглоголовий, подібний до борця-змагуна. Риси його обличчя були грубші від Назаркових, але зате червоно-смугляві. Здоров'я й сила з його аж сяли. Він майже безнастанно усміхався, а очі то так і бігали безупинно по дівчатах. Дівчата відчували його погляди на собі, і їм ставало приємно від того. Тож більше їм припав до вподоби сильно збудований Ґеник, як стрункої будови Назарко.

Назарко вчив дві милі від пошти. Мешкав він самітно в хатчині біля школи, куди всяких харчів фармерських доставляв вуйко Митро, найблищий сусід. А Ґеник вчив сім миль від пошти, у школі біля Качачих гір. Та хоч далеко було йому до пошти, він тим не журився. Деколи приїздив на возі з сусідами своїми, а найчастіше приїздив своїм двоколесником*).

Маланка також нераз поглипувала на учителів. І вона подивляла здорову будову Ґеникового тіла та його веселе обличчя. Та не любила того, що він так безнастанно щось розказував свойому товаришеві й дуже розмахував руками. Їй здавалося, що Ґеник навмисне отак голосно говорить і розмахує руками, щоб звертати на себе увагу. Маланці більше до вподоби припав Назарко своєю лагідною мовою та розумним виглядом.

От і знов Маланка отримала листа, що аж наче співав їй про Маркове кохання. Прочитала Маланка листа, і така рада стала, так жваво затьохкало серце, що тільки й Марка бачила перед собою, де тільки поглянула. Вона навіть і не глипнула на учителів, як виходила знов з Софією Мельник з крамниці. Раділа вона, що Марко вже скоро знов приїде на зимів'я до вуйка Митра.

Другого дня Маланка наче пташка вертілась по хаті, помагаючи мамі порядки робити та приспівуючи. Климиха підсміхалася сама до себе й поглипувала на Маланку. І вона рада була. Раділа, що дочці трапляються добрі люди. Бо ж ліпшого зятя, як Марко, вона навіть й уявити собі не могла.

*) Двоколесник — біцикль.

VII.

У третьому тижні вересня листя на деревах почало жовкнути й червоніти.

Сумовитою красою оповиті перші дні канадійської осени. От ще скрізь бачиш зелене та свіже листя, та нараз вночі спадає на нього мороз, і, наче художник-маляр, розмальовує його різноманітними красками. От тут ще бачиш останки зеленого листя. Там вже шорстким шелестом шелестить пожовкле листя. А он там низом зачервонілось листя. Та не довго любуєшся отими різнобарвними картинами канадійських лісів. От за кілька день загудів, засвистав з півночі бурливий вітер і обдер безщадною рукою всі прекрасні шати з дерев. І пройде тиждень чи що, і от вже бачиш тільки кістляні гілляки, що простяглись, наче сухі руки, і благають пощади у зимної синяви небес...

Тільки темно-зелені бори сосон, смерек, ялиць та модренів остаються постійно незмінними. Прекрасні вони, але їх краса скромна й понура. Стоять смереки, сосни та ялиці, наче монахині, що зібрались на молитву. Та пригадують вони собою ту красу, що вічна, незмінна.

Найглибше відчували цю осінню красу Маланка й Максим. У Маланчиній душі заходили великі переміни підо впливом того щастя, що навівало на неї щире кохання. Так багато подібного було між тим, що Маланка відчувала, і красою осени. Краса в обіймах туги. А Максим аж болюче-приємно відчував змінливу красу осени, бо його м'ягка й вразлива душа втягала в себе всю ту красу, наче губка воду, по-молодечому.

VIII.

Одної ночі на початку жовтня впало трошки снігу. Небагато впало. Нім сонце піднялося вгору на сяжнів два, вже й сліду по снігу не осталося. Але ж той сніжок був для старого Клима перестророгою, щоб він вже на стрічу зими приготовлявся.

І знов по першому сніжкові почалися ясні та соняшні дні. Почалося бабине літо, чи то індіянське, як в Канаді називають.

Тривало „індіянське літо" тільки трошки довше як два тижні. З дня на день було соняшно й лагідно. Вночі були приморозки, і вранці сріблистий пушок проблискував до сходячого сонця. І кожного дня, коли сонце піднялося понад верхів'я дерев, ставало тепло.

Дні за днями йшли соняшні й теплі, але не такі вже ясні, як навесні й влітї. Часто небеса були затягнені наче тонесенькою сіткою, забарвленою на сіро-жовто. Отою сіро-жовтою сіткою були осінні дими. Люди ще корчували й палили непотрібне викорчуване дерево та випалювали не викошені сіножаті. А що сухо було, то на сіножатях горіла не тільки пополовіла трава, але й сухе дерно та мох під спаленою травою.

Взагалі дуже лагідне було індіянське літо — час, коли хоче людина спинитися на хвилинку в своїй праці, держачи в руках лопату або сокиру, й замріяно глядіти кудись понад верхів'я дерев, наче б чогось надіючися звідти.

Для індіян індіянське літо було колись справді літом, часом напруженої праці. То був час, коли вони справляли жнива на дику кукурудзу й наготовляли на зиму припаси сушеного м'яса з буйволів. А що головну часть приготувань робили індіянки, то було б влучно оцей короткий час осінніх приготувань назвати індіянчиним літом. Така назва вдо-

воляла б хоч би й Климиху, бо вона ще й дотепер той час називала по-своєму, — бабиним літом. Бо вона ще добре пам'ятала, як то в старому краю терла на терлиці коноплі та льон. В таку пору року в старім краю можна чути від раннього ранку до пізна увечір тарахкіт терлиць. А тут в Канаді Климиха не тільки скучала без отого тарахкоту терлиць, але скучала й за прядивом Божої Матері, тобто за літаючим павутинням, що то скрізь можна побачити, що наче звисає восени з неба. Розказували собі в старому краю селянки, що то не тільки вони труть щоосени на терлиці льон та коноплі. але що таке робить і Божа Матір у небі. І Свята Матінка Божа тре льон на прядиво, щоб було з чого пошити біленьку лянну сорочку для Її святого Сина, і в такий спосіб показує, що й всі жінки так повинні робити. Ну, і трохи того прядива Божої Матері вихоплюється з терлиці та й спадає аж на землю .

— То гарне оповідання, — роздумувала собі Климиха, вплітаючи у вінок цибулю, щоб зручно було розвішувати на кілочках. Вона радісно усміхалася, уявляючи собі Божу Матір при праці.

Коли Климиха силяла цибулю у вінок, її чоловік обгортав знадвору стіни хати піском, та затулював шпарки дерном, щоб зимно не могло втискатися до хати та до пивниці. А коли скінчив свою роботу коло хати, то почав затикати шпари в стінах стайні мохом та дерном.

Коли ж покінчив Клим свої приготування на зиму біля хати й стайні, взяв сокиру та мотику й пішов корчувати ліс по другому боці залізниці. Бо ж земельки таки треба було виробляти хоч по шматочкові. І так з дня на день, від ранку до вечора, Клим перше розкривав мотикою коріння пнів, а опісля викорчовував самих пнів. Коли ж сонце зближалося вже до синіх горбів на заході, скочував він та зносив викорчувані пні докупи й складав на купки.

І був би Клим корчував пеньки отак безконечно, але встав одного дня при кінці жовтня й побачив, що всю землю покрило вже снігове накривало кілька цалів завгрубшки. Та й ще йшов сніг. Спершу падав лапатими сніжинками,

бо то був ще вохкий, а згодом сніжинки змаліли й шалено затанцювали в повітрі на крилах північного бурливого вітру.

Коли Маланка побачила сніг, серце її аж затьохкало радісно. Бо ж здавалося їй, що по всьому снігу ніби написано, що Марко вже в дорозі на зимів'я до вуйка Митра...

IX.

Анатоль Назарко був рухливий та охочий до праці. Він уважав своїм обов'язком не тільки вчити дітей в школі, але також освічувати й старших людей в своїм шкільнім окрузі. Так скоро, як упав сніг і вже не топився, Назарко розпочав недільну школу для навчання головно англійської мови. Спершу думав вчити по кілька раз на тиждень вечорами, однак по нараді з своїми дорослими учнями та ученицями треба було таку думку залишити. Бо ж далеко людям до школи та й на будних днях тяжко їм сходитися, ще й увечір. Всі учні й учениці погодилися, щоб наука відбувалася від третьої до п'ятої години щонеділі пополудні.

Вже з самого початку мав Назарко неабияку заохоту до свого нового діла, бо ж вже першої неділі вписалося двадцять і кількоро дорослих учнів та учениць. На другу неділю число учнів та учениць збільшилося до сорок. І між тими учнями та ученицями було й кілька вже старших собі фармерів та жінок. Виглядало, що всі люди в околиці забажали вчитися англійської мови.

Назарко вчив своїх дорослих учнів та учениць не тільки читати, писати й говорити по-англійському, але зібрав і хор, і почав вчити всяких українських пісень. Вчитися чужої мови не всім дорослим людям легко. Дехто з учнів та учениць був би й скоро перестав ходити до недільної школи. Та спів всі українці люблять, і власне навчання співу манило до недільної школи й таких людей, що показалися не дуже то бистрими учнями щодо мови.

Маланка також дуже любила музику й спів. Їй здавалося, що вона б цілими годинами з замилуванням могла прислухуватися, як учитель пригравав на скрипці. Назарко переигравав арію кожної нової пісні, яку мав вчити, кілька разів на скрипці, а його хор прислухувався. Коли ж приступав

до самого співу пісні, то кожний учень та учениця могли вже відразу співати.

Коли Назарко починав грати, то Маланка цілою душею прислухувалася в музику скрипки. Так і можна було бачити, що вона під впливом музики душею на крилах радощів підносилася й забувала на хвилину про ціле своє окруження. В таку хвилину в Маркові заздрощі пробуджувалися. Йому заздрісно було, що учитель вмів так гарно грати. І йому так дуже хотілося приманювати до себе Маланку музикою...

Назарко відчував, як від співу та музики відзивалася Маланчина душа, наче діткнена пальцями арфа. Тому він часто звертав на неї більше уваги, як на інших дівчат. І Маланка вдячна була учителеві за всі його дрібні похвали їй за поступ в науці мови й співу. Було їй приємно, що такий уродливий та вчений учитель запримічував звичайну фармерську дівчину. Вона його прямо обожала за те, що він так гарно грав на скрипці й своєю музикою підносив її на саме небо радощів.

X.

Був то великий день для вуйка Митра, коли він вибрався з Марком Козаком на полювання лосів, званих тут мусами, поблизу Качачих гір. Його коні бігли підтюпцем, та він їх ще й підганяв. Бо ж завжди брала його велика нетерплячка, коли мав у руці або під рукою свого ґвера*) старозавітнього, виробу Шнайдера. Він хотів таки зараз у щось стріляти.

Стріляти канадійських лосів можна тільки пізно восени, і то треба на це дозволу від властей. Та всі люди в околиці знали, що Дмитро Баран — так справді називався вуйко Митро — в кожній порі року мав мусяче м'ясо... Знав про те й місцевий лісовий інспектор, але вдавав, що ніби нічого про те не знає. Лісовим інспектором для нагляду над лісами й звіриною був веселої та сердечної вдачі ісляндець, Джек Б'ернзен, що мав такий язик гнучкий до жартів та дотепів, як і вуйко Митро. Б'ернзен знав, як бідували оці лісові фармері, тож навіть і тому потуряв, що вуйко Митро полював мусів і роздавав м'ясо найбіднішим людям в околиці. Та воно одна річ полювати мусів покрадьки, а інша річ вибиратися на лови славно-явно. Як вже надходила пора дозволу на лови, вуйко Митро таки навмисне прибирав таку міну, як годиться славному стрільцеві. Бо ж стріляти в цілій околиці міг так, як вуйко Митро, хіба один Жан Ляру, що жив самітно біля Качачих гір.

От саме тепер, як вибрався в подорож на лови, вуйко Митро почувався, якби вибрався в похід на війну. Позад його, на санях, під сіном та накривалами, лежало два ґвери: його власний ґвер, виробу Шнайдер, і Марків ґвер, виробу Вінчестер, кілька картонових пачок з кулями, два довгі ножі, дві сокирі й велика скринька, повна всяких харчів.

---

*) Ґвер — стрільба, гвинтівка, рушниця.

Обидва ловці, вуйко Митро й Марко Козак, були добре приготовані до зимна. На ногах мали по кілька пар грубих вовняних панчіх та з кінської шкури постоли з халявками, званими в Канаді, між українцями, маґусами. Мали вони на собі теплі кожушки з овечої шкури. Вуха їм охороняли хутром підшиті „навушники", звисаючі з чорних сукняних шапок. І до обидвох шапок було пришито по шматкові білого полотна. Це відзнака на те, щоб відрізнити людей від мусів... Бо ж часом трапляються випадки, що ловець ловця застрілить, думаючи, що от мус показується з кущів.

Вуйко Митро навіть був тим і гордий, що мав білу відзнаку на шапці. Йому здавалося, наче б то він ґенерал, і от цісар відзнакою його нагородив. Тепер був він певний, що всі люди будуть на нього пальцем вказувати, кажучи: „От глядіть-но! Вуйко Митро на полювання їде!"

Ще й сонце до полудня не дійшло, як вуйко Митро заїхав саньми на подвір'я Кирила Думки, що жив у підніжжі Качачих гір. Кирило Думка був старим товаришем вуйка Митра, тож тут вуйко Митро чувся наче вдома. Поміг Кирило й Марко вуйкові Митрові випрягти коней. Загнали коней до стайні, а харчові припаси, ґвери й набої позносили до хати. З'їли смашний обід, приготований жвавою жінкою Кирила, погуторили трохи, і вуйко Митро з Марком почали лагодитися в ліс на полювання.

Та й варт було поглянути на вуйка Митра, як він прямо не йшов, а походним кроком вояка гордо ступав, закинувши свого старозавітнього „Шнайдера" на плече. Хоч і пузатий був собі наш стрілець, то все ж таки вправно викидав вперед ногами, якби козарлюга який, що вже не одну війну пережив. Та воно так і було, що вуйко Митро через увесь час ловів вояком себе уважав.

Все йшли вуйко Митро й Марко дальше й дальше в ліс, але мусячих слідів не видно було на снігу. А як де й були, то вже давні. По годині ходу обидва стрільці розійшлися. Кожний пішов в іншім напрямі. Бо ж не варт на ловах на мусів двом стрільцям йти разом. Коли два стрільці підуть собі

кожний своєю дорогою, то чейже скоріше можна попасти на слід муса, ніж як йдеш удвійку.

Та що дальше у глибину ліса заглиблювалися наші стрільці, то темніше ставало. Небо заволікалося темними накривалами хмар, а в верховітті дерев жалібно посвистував протяжно північний вітер. З часом шум вітру зменшився, але зате почав пролітати сніг, зразу ріденько, а опісля то так, як от цвіт з вишень в часі бурі.

Поглянув вуйко Митро вгору, похитав головою, і, хоч шкода йому було от так голіруч вертатися до хати Кирила Думки, то не було іншого виходу. Бо ж сніг прикривав всякі сліди, і в сніговицю муса далеко не побачиш, а дуже близько до нього не підійдеш. Та й заблудити легко, коли сніг йде й сонця не видно.

Вертався до дому Кирила Думки вуйко Митро, та не без журн. Клопотався він Марком, бо не був певний, чи Марко здогадається таке саме зробити й вернутися, ще нім зовсім стемніє, додому.

— Коли він ще не почав вертатися додому, — роздумував собі вуйко Митро, — так, як я зробив, то може заблудити. От мої сліди вже майже прикриті...

І так воно справді й сталося, як вуйко Митро собі думав. Марко ще не зараз надумався вертатися додому, хоч сніг вже падав зо дві години. Коли ж почав вертатися своїм слідом, то за якийсь час йому навкучилося йти отак викрутасами по слідах. Він пустився навпрямці, куди, йому здавалося, коротша дорога до дому Кирила Думки. Та й дуже нерозважно він поступив. Бо скоро став таки то й зовсім не певним, куди йти. І що більше думав над тим, що заблудив, то сильніше світ почав якось викручуватися в його очах. Маркові ставало страшно, що от підніч може далеко забитися в ліси й загинути там від зимна. Та саме тоді, коли в його душу почала втискатися безнадія, вийшов він на якусь поляну. Розглянувся навкруги й розпізнав, що знаходиться серед дороги. Та куди треба було йти, щоб дійти до хати Кирила Думки, не знав. Не було іншого

виходу, — треба було йти в один бік або в другий. І Марко пустився отак навмання наліво. Йшов так з годину, і нараз побачив промінчик світла біля дороги. Дійшов до отого світла й побачив перед собою невеличку хатину.

Коли постукав Марко у двері хатини, з середини загудів грубий голос по-анґлійському: „А хто там ходить так пізно вночі?"

Відчинилися двері й крізь отвір Марко відразу пізнав кремезну постать Жана Ляру, що жив самітно в лісі, наче пустельник. Не було там ніяких інших будинків. Жив собі отут Жан Ляру самітно, і, коли не полював, то шкури з звірят до продажу приготовляв. А був він високий, плечистий чолов'яга. Обличчя в його було таке темно-мідяне, як в індіянина. А так, на око, було йому понад тридцять літ. Тільки в ряди-годи бачили його люди в крамниці. Приїздив туди тільки за припасами. Та навіть і в крамниці волів він сидіти собі окремо від людей на якійбудь дерев'яній скриньці та безнастанно жувати тютюн. А замітний був він тим, що мав на собі якусь таку чудернацьку гуньку з мусячої шкурки, з якої звисали навкруги шкуряні дрібненькі торочки. Коли ж говорив щось, то звичайно або до залізничого наставника Бравна, або до вуйка Митра, бо Бравн говорив по-анґлійському, а вуйко Митро був найславніший стрілець в околиці.

Увійшов Марко Козак до хатчини й почав розказувати Жанові пиняво по-анґлійському, що полював разом з вуйком Митром і заблудив у лісі. Коли Жан почув ім'я вуйка Митра, то зараз повеселішав і привітним став. Попросив Марка присісти, а сам вже хотів заходитися вечерю для нього приготовляти, бо сам був вже по вечері й не мав нічого готового під руками. Хотів присмажити для гостя мусячого м'яса. Та Марко сказав, що тільки чаю хотів би напитися. Бо хотів таки зараз йти, щоб вуйко Митро не журився.

Жан Ляру сказав Маркові, хай йде дорогою в той самий бік, що й до цього часу йшов, і так години за півтори

або дві дійде до хати Кирила Думки. Пустився Марко скорим кроком вперед і по якімось часі почув в далечині перед собою кілька вистрілів. Він певний був, що то вуйко Митро стріляв, і в той спосіб повідомляв, куди треба йти. Щоб зменшити занепокоєння вуйка Митра, Марко й собі вистрілив три рази. Ще раз у далечині роздався гук вистрілу, і настала тишина. Це значило, що вуйко Митро пізнав відповідь Марка й пішов заспокоєний до хати.

Вкінці Марко добився крізь намети снігу до хати Кирила Думки. Коли переходив поріг, його ніздрі приємно полоскотав запах смаженого м'яса й картопель. Ще таки у часі вечері вуйко Митро почав картати Марка за його нерозважний крок і перестеріг, щоб на будуче завжди якнайскоріше вертався додому, коли пічнеться сніговиця.

— Тільки такий чоловік, що прожив довгий час у лісі, може дати собі раду в лісі взимі в часі сніговиці, — почав навчати вуйко Митро. — Бачиш, Марку, пні дерев попри землю мають темнішу й мохом порослу кору від північного боку. Але щоб це завважити, то треба мати вправне око чоловіка, що нераз вже по лісах бував. Зрештою, я ще й по тім міг би пізнати, куди йти, що ще на початку, нім ми пустилися в ліс, я завважав, що вітер дув з півночі. А напрям вітру взимі, в Канаді, раптом не зміняється. Тож і вітер може помогти відгадати, куди треба йти. Ая, багато дечого навчився я по канадійських лісах, — додав протягло вуйко Митро, і замовк, попадаючи у сонливу задуму.

Сніг перестав йти ще перед північчю, а на другий день було тихо та ясно. Заповідався дуже пригідний день на лови.

— Ну, в такий день то аж любо йти на полювання. Тепер можна побачити тільки свіжі сліди на снігу, — сказав вуйко Митро, забрівши в глибокий сніг. — Та сьогодні ми разом йдім, бодай до полудня.

Перед полуднем вуйко Митро попав на зовсім ще свіжий мусячий слід. По годині або більше ходу вийшли наші стрільці на досить велику поляну серед осичини. І тут вуй-

ко Митро спостеріг прямо цілу сітку свіжих слідів. В деяких місцях сніг був вже поздираний мусячими ратицями. У тих місцях видно було солончакувату землю.

— От, що воно, — радісно заговорив півшепотом вуйко Митро. — Таж тут солончак. Муси сюди сходяться злизувати сіль з землі під снігом. Та ми добре зробимо, коли якнайскоріше звідси заберемося. Треба скритися в кущах по полудневім боці цього солончака, так, щоб вітер не заносив з нас задиху сюди. Бо мусам дуже добре звітрити людину. Видно, що для мусячого носа людина таки не запахами заносить...

На полудне вкусили наші стрільці кілька раз напів замерзлого хліба з м'ясом і почали ждати в затишку від вітру, на полудне від солончака. От так за годину часу показалося на солончаку сім мусів. Приємно було глянути на оцих рогачів канадійських лісів. Гарні сотворіння. Аж шкода стало їх стріляти навіть і вуйкові Митрові. Та що ж зробиш, — потрібно було м'яса.

Гукнули наразі серед пущі два вистріли. Великий мус, по правім боці невеличкої черідки, скочив вперед і таки зараз повалився на сніг. Куля вуйка Митра майже прошила йому серце... І мус по-лівому боці підскочив, але, шкутильгаючи, почав втікати за рештою мусячої черідки. Та не далеко й він утік. Повалився на сніг, нім ще добіг до ліса. Та ще раз треба було вистрілити в його, щоб добити. Оцей другий мус впав від кулі Маркової.

На четвертий день полювання вуйко Митро сполював ще одного муса й почав лагодитися в дорогу додому. Половину муса наші ловці лишили таки Кирилові Думці, одного взяли собі, половину дали Василеві Ракові, найбіднішому фармереві в околиці, і цілого муса Климові. Василь Рак, жінка та їх шестеро діточок не знали, як нарадуватися таким щедрим дарунком вуйка Митра. Та вуйко Митро вийшов якнайскоріше з хатчини, бо ніяково було йому вислухувати подяки.

XI.

Коли вуйко Митро й Марко Козак від'їхали на полювання, Маланка була дуже занепокоїлася. Всякі думки приходили її в голову, бо ж чула про багато нещасливих випадків на ловах на мусів. От чула про те, що чоловік чоловіка застрілив, думаючи, що то звір вилазить з кущів. Ще в іншім випадку заблудив чоловік в часі полювання, і тільки з нього кістяк знайдено кілька літ пізніше.... Чула й про таке, що натрапив чоловік на легко замерзлу багнюку в лісі, застряг і замерз там. Тільки шапка лишилася свідком нещасливого випадку... Почали люди вліті розшукувати багнище там, де знайдено шапку, і знайшли в трясовинні тільки кістяка й рушницю біля нього... Журилася Маланка, щоб і з Марком щось подібного не приключилося.

Коли ж на п'ятий день вуйко Митро привіз муса до Клима, і приїхав з ним і Марко, то Маланка дуже зраділа. А коли Марко усміхнувся й заговорив до неї привітно, то радість її не мала границь. Вбігла Маланка до хати і аж тричі поцілувала Ксеню. Ксеня здивувалася, і так допитливо поглянула, що Маланка аж зарум'янилась. Та за хвильку Ксеня й собі усміхнулася, бо й вона зрозуміла, чому сестра така рада...

XII.

Коли кілька день Максима не було в школі, учитель запитався Ксені, що з ним сталося. Ксеня відповіла, що брат дуже простудився і лежить хворий у ліжку.

Другого дня увечір Назарко приїхав з вуйком Митром до Клима. Вступив учитель до хати, поздоровив всіх і всім щиро стиснув руку, навіть і маленькій Оленці, що сиділа у старого Клима на колінах.

— А витаємо, витаємо гостей, — кілька раз повторив старий Клим, витаючися з учителем та вуйком Митром.

— Ну, і як же тобі тепер, Максиме? — запитався Назарко, сівши при ліжку.

— Дякую. Мені вже трохи легше, — відповів Максим тихим голосом.

Назарко сидів біля ліжка й наказував, щоб Максим робив все те, що приписав лікар, бо інакше то сам собі може пошкодити.

— Не забувай, що не треба перед часом вставати з ліжка. Встанеш аж тоді, коли будеш чутися здоровим. А поки що лежи та не журися. Все буде якнайліпше, але треба бути веселим. Про слабість зовсім не думай. Тільки сильно бажай, щоб знов здоровим бути. Пам'ятай, що ми стаємо тим, що про себе думаємо. Тож хто слабий, то й повинен бути зовсім певний, що знов виздоровіє. Взагалі, треба не піддаватися недузі, стільки лише можна. Хто бореться проти слабости й має віру, що виздоровіє, той, звичайно, й скоро виздоровлює. Так почуватися — то найліпше лікарство, — наказував учитель.

Опісля вуйко Митро розказав, що й він кілька раз в житті простудився був і як виліковувався, та що сільські знахарі приписували йому на простуду. А потім розговорилися чоловіки про війну, бо ж був то такий час, що аби-хто то війною цікавився. Та найбільше про війну розказував учи-

тель, і всі дивувалися, де то в його голові могло поміститися стільки знання.

І Маланка дуже пильно прислухувалася, що Назарко говорив до Максима та що розказував про війну. Сиділа спокійно у кутку біля печі й прислухувалася. Їй приємно було, що учитель час від часу й на неї поглипував.

— Та от вже таки досить пізно. Треба нам в дорогу рушати, пане Бароне, — звернувся учитель до вуйка Митра, називаючи його по прізвищу, бо якось ніяково було називати вуйком Митром, хоч так його ціла околиця називала. — Ну, от добре, що пригадав собі. Приніс я тобі, Максиме, цікаву книжку. Та читай тільки по трошки, щоб не перетомив себе. А ось тут для вас, панно Клим, цікава книжка. Та хіба й вас перестережу, щоб не бажали нараз проликнути цілу книжку очима, — додав Назарко жартом.

По цім першім вечорі був Назарко частеньким гостем у Климів, і Клими були йому дуже раді.

XIII.

Одного вечора по вечері Петро Мороз і його брат Олекса прийшли до Климів трошки побалакати. Принесли вони з собою й Оленку. Коли прийшли до хати, то побачили, що „доктор" Вуйтик щось ворожив. В руках тримав він яйце над шклянкою з водою, а біля нього стояли зацікавлені Максим, Маланка та Ксеня.

Перед „доктором" в шклянці з водою відбувалися дивні зміни з білком яйця. Білок витікав поволі з дірочки в шкаралупі яйця, спадав на хрестик, з двох прутиків з мітли, що стояв на вінцях шклянки, і в середині шклянки в воді прибирав дивні вигляди. І з тих виглядів білка „доктор" Вуйтик ворожив Маланці...

— Ну, і як там, коло тебе тепер, Петре? — обізвався на поздоровлення „доктор". — А це твій брат? Я от вчу Максима, як ворожити, як пізнавати те, що буде, — якось ніби зніяковіло говорив „доктор", поглипуючи на Олексу, чи той не сміється з нього.

— А я б не хотів знати, що має статися зо мною. Бо коли б я знав, що станеться, то може не мав би вже й охоти щобудь робити, — заговорив напів жартома Петро. — Коли б я знав, що знайду багато грошей, або що вмру навесні, то де б мені хотілося по снігах лазити та дерево на продаж різати? От тому то не хочу знати, що станеться зо мною.

— А все ж таки дуже цікаво знати, що має статися. Я то таки хочу знати, що мене чекає, — заговорила Маланка, щоб не знеохотити „доктора" Вуйтика.

А був собі „доктор" Вуйтик цікавим старушком. Вже от переступив йому вісімдесять і третій рік, та він держався ще так кріпко, як дубок. Був високого росту, стрункий, не мав ще горба, волосся було ще все, наче в молодого рекрута, і такий був собі ще дужковатий, що нераз закликав молодих хлопців побігти з ним наввипередки. Служив він при

австрійському війську щось дванадцять літ, брав участь у війні з Італією та Прусами, та скрізь бував з австрійською армією по австро-угорській монархії. І, між іншим, навчився також знахарства та ворожби. І от це знання на старости літ придалося йому, дало спромогу заробити на хліб насушний. Коли в околиці захворіла яка жінка, то негайно вдавалися до „доктора" Вуйтика. А він її кілька раз скупав у теплій воді з виваром з зілля, нам'яв руками черево, або баньки приклав, скинув вуглики, або яйцем поворожив, і ставало лекше... А головно помагали теплі купелі, відпочинок і натирання черева. Старий Клим не дуже то любив розмовляти з „доктором" Вуйтиком, бо Вуйтик любив військо головно як військо, а для Клима військо було тільки життєвою школою. Вуйтик любив чванитися своїми вояцькими подвигами та завойовуванням дівочих сердець, а Клим розказував, скільки він навчився життєвого досвіду при війську. Та зате був „доктор" Вуйтик у ласці Климихи та її дітей, бо всі вони цікавилися його штучками, ворожбою та жартами. Взагалі, в цілій околиці Вуйтик був у ласці жіноцтва та дітвори.

Зачув „доктор" Вуйтик, що чоловіки заговорили про війну, і насторошив вуха, наче військовий кінь. Слово „війна" так ділало на Вуйтика, як бойова сурма на військового коня. А вже як хто згадав про гармати, то Вуйтик мусів і своє слово докинути.

— А я вам кажу, що Німеччина таки не була б так легко зайшла в Францію, якби не австрійські гармати. Я знаю, прус добре б'ється, але найліпші гармати Австрія має, — запально докинув своє слово „доктор" Вуйтик.

Говорили чоловіки про війну аж десь до десятої години. Говорили, що кому на думку прийшло. Та й Олекса часто докидав своє слово та все поглипував на Маланку, але заохоти там не знаходив. Вона читала собі книжку.

— То мусить бути дуже гарне оповідання, — подумав Олекса, — коли вона ані разу навіть очей не підведе.

Коли „доктор" Вуйтик пішов додому, піднеслися й

обидва брати. Петро взяв на руки Оленку, що спала вже з годину.

— А як там, хлопці, робота в лісі? — запитав Клим. — Чи є вже по що їхати до ліса завтра?

— Думаю, що ми сьогодні врізали зо два корди*) дров, — відповів Петро. — А завтра раненько ми прорубаємо в лісі дорогу до дров, так, що ви можете досить рано виїхати саньми в ліс. Ми там будемо чекати. Олекса вже трохи привик до такої роботи. Треба буде купити йому завтра маґуси та теплу шапку з хутровими навушниками. Він собі сьогодні мало що не відморозив вух у тій шапчині літній. Мусів голову шалем обвивати. Та скоро він зовсім стане подібний до „ломбер-джека"**), зажартував Петро, поклепуючи рукою брата по плечі.

Нім вийшов Олекса надвір, ще раз глянув у куток, де сиділа Маланка. Вона гляділа на виходячих братів і чомусь усміхалася. Мабуть, щось гарного прочитала, та весело їй було. Та Олекса зрозумів Маланчину усмішку як заохоту для себе, і йому стало радісно на душі. Він вийшов на двір і радісно глянув на зоряне небо. І небо всміхалося зірками до нього.

---

*) Корд — 128 кубічних стіп дерева.
**) „Ломбер джек" — дереворуб, робітник у лісі.

XIV.

Другого дня рано старий Клим заложив хамути на волів, Джека й Джима, і запріг їх до канадійських подвійних саней, з риштуванням на коротко порізані ковбки дерева. Потім виліз на сани, взяв віжки в руки й вигукнув: „Ґедап, Джек! Ґедап, Джим!" І воли рушили вперед, йдучи по слідах Петра й Олекси в снігу.

Спершу Олекса дивувався, коли побачив подвійні сани на подвір'ї Клима. Та коли побачив ті сани в руху, як вони, наче змій, то підносилися вгору по колодах дерева під снігом, то спускалися в ямки, то вповні зрозумів, що такі подвійні короткі сани, свобідно щеплені посередині докупи, дуже добре придаються до їзди по невтертих доріжках.

За кілька хвилин Петро, Олекса та старий Клим накидали корд коротко порізаного, до міри, дерева на риштування на санях, і сани знов своїм змієним повзанням почали виповзувати з лісу. Того дня Клим ще раз пополудні заїхав в ліс і повіз до стації ще другий корд дерева. За різане дерево на паливо крамар платив Климові не грішми, тільки посвідками, за які можна було купувати в крамниці все, що потрібне до хати, або сплачувати довжки з літа.

Того дня увечір пішов Петро з Олексою до крамниці, щоб покупити братові дещо. Купив Петро за посвідки за дерево Олексові пару маґусів з конячої шкури, дві парі грубих вовняних панчіх, рукавиці з міцної шкури, з теплими спідніми рукавицями з вовни, теплий светер*) і чорну шапку з хутровими нависами на вуха.

— Ну, шапка — як шапка, та ще одного їй бракує, — заговорив жартома Олекса. — От напереді шапки треба б ще пришити отакого наносника з хутра, що закривав би

*) Светер — вовняний кафтан.

ніс... А то легко тут відморозити кінчик носа... Ху-у-у, як тут зимно в Канаді.

— Ну, та як хочеш отакого наносника на ніс, то можемо тобі зробити. Скажу своїй Катерині сьогодні, та й пришие тобі до шапки наносника хоч би й на ціле лице. Тільки дірочки на очі попроверчуємо в отім наноснику... — шуткував Петро.

— Та я тобі, Олексо, радив би не дуже-то панькатися з своїм носом. От, бачиш, та й ми маємо носи, але наші вже завуджені морозом канадійським. От приморозиш ніс кілька раз, облупиться тобі шкура з кінчика носа, а потім, як наросте друга, то буде така міцна, як шкура твоїх маґусів з конячої шкурки, Зразу канадійський мороз з північним вітром таки добре смалить в лице та ніс, але як їх вже добре засмалить, то лишає в спокою. Бачиш, як нас вже зимно позасмалювало? От і я виглядаю вже наче правдивий індіянин. А он сидить Жан Ляру. Подивися на нього, і чи ж справді він на індіянина не подібний? Еге ж, та й ти будеш так виглядати за два-три тижні. Таке лице витримає хоч би й шістдесять степенів морозу, — збиточно проговорював Марко Козак до Олекси.

— Та я вже від довшого часу бачу, що тобі, Марку, щось то дуже припав до вподоби отой Ляру. Та й ти, здається, хотів би отак жити в лісі, як він. Тобі тільки гарненької індіяночки пошукати та й до індіянів пристати, — шуткував з Марка Петро.

—Ну, індіяночка індіяночкою, а коли б мені трапилася яка добра дівчина тут на фармах, то будь певний, Петре, що з мене вийшов би неабиякий фармер, бо таки люблю коло землі робити, — сказав вже поважно Марко.

Другого дня дереворуби на дальше продовжали свої зимові жнива в лісі.

XV.

Хоч і як зимно було на різдвяні свята, то колядники ходили з колядою й збирали датки на місцеву церкву. Всі люди з околиці святкували свята так, як в старому краю. Був скрізь по хатах і дідух на підлозі, і сніпок-дід у кутку на лаві, і по дванадцять страв, і колядки.

Коли прийшов Новий Рік, то ранесенько узяв Максим жменю зерна, увійшов до хати й почав засівати, приказуючи: „Сійся, родися, жито-пшениця, всяка пашниця! На щастя, на здоров'я, на Новий Рік, щоб вам ліпше вродилося, як торік! Сорочка по землю, льон по коліна! Щоб вас голова не боліла!"

— Дякую тобі, Максиме, дякую. Ти мені пригадав старий край. На ж тобі „кводра"*). Йди ж тепер і до Петра. Та й вони зрадіють, як ти засієш, — заговорила, приємно здивована, Климиха.

Та й в Петра в хаті всі зраділи, коли Максим прийшов засівати на Новий Рік і поздоровив всіх новорічним привітом. І Петро дав йому „кводра". І стільки ж докинув і від себе Олекса.

Коли ж проминули Водохрищі, то й настрій різдвяних свят проминув. Прийшли м'ясниці й розпочався час весіль.

---

*) „Кводер" — срібний гріш: вартости 25 центів.

XVI.

Одної суботи у лютому місяці відбувся танець у салі, з якої на той вечір усунено більярдові столи. Крім дівочих личох, у салі не було нічого принадного. Над головою не було стелі. Можна вгорі було бачити тільки бантиння. Але вгору ніхто не заглядав. Люди тільки людьми цікавилися.

У дев'ятій годині саля вже була битком наповнена людьми. Старші люди сиділи на лавках попри стіни, а молодь стояла гуртками й весело розмовляла. Скрипач вже строїв скрипку, тож молодь готувалася до танцю. До помочі скрипачеві був ще й цимбаліст. І цимбаліст випробовував теж свій інструмент. Вдаряв то тут то там паличками по струнах на цимбалах.

Коли ж заграла музика дрібненько козачка, то нікого не було треба посилати до танцю. Пішли мішма з українськими танцями англійські, німецькі та французькі. Коли ж музика заграла вальса, Марко взяв Маланку у танець. Під звуки мрійливої музики вальсової розкішно було танцювати й мріяти найгарніші мрії про кохання. Коли ж Марко наклонив свою голову до Маланки й шепнув їй у вухо: „Маланю, ти найміліша зо всіх дівчат. Ти так гарно виглядаєш сьогодні увечір..." — то Маланці здавалося, що вона прямо не танцює, але літає, наче пташечка на крильцях.

Танці скінчилися по півночі. Маланка йшла додому з Катериною, Петром та Олексою. Цілий танець був наче прекрасний сон. Та от тепер дунув в лице ідучих морозяний вітер і танечний сон розвіявся. Маланка глянула на зоряне небо та на північне сяєво й там побачила щось ніби другий сон. Півколесом на півночі мерехтіли вужисті проміні північного сяєва, а ціле небо всипане було тисячами ясних зірок. Маланці здавалося, що навіть і зірки знали, що Марко сказав: „Ти наймиліша зо всіх дівчат!"

XVII.

Другої суботи ввечір більярдова саля знов була повна. Сиділи люди на довгих ослонах з широких дощок, по обох боках вузенької вулички посередині салі, лишеної для проходу. Але трудно було пропхатися близько до підвисшення в затильній частині салі навіть і тією вуличкою між ослонами. Всі люди поглипували раз-у-раз на куртину перед собою, пошиту з мішків від муки. Ще ніколи попередно не бачили вони представлення на оцій, на швидку руку зробленій, сцені, то прямо чудо сподівалися побачити.

А за куртиною Назарко мав чимало мороки з своїми аматорами, підмальовуючи їх лиця та причеплюючи їм вуса. Скрізь треба було заглянути, всього допильнувати. А час стрілою летів. Люди вже почали були нетерпеливитися; коли, чверть по дев'ятій, чиясь рука досить швидко відсунула куртину набік.

І справді те, що діялося на підвисшенні, здавалося людям, прямо чудом. Переносило їх у старий край на кілька годин. Тільки час від часу можна було почути важке зітхання між жінками, що боліли над незавидною долею Наталки, то сміх між чоловіками, коли заговорив Возний своєю чудернацькою мовою та почав залицятися до Наталки.

Дуже припали людям до вподоби співи Маланки в ролі Наталки. Марко грав невдячну ролю Возного. Він знаменито наслідував чудернацьку, старо-урядову мову дрібного сільського урядовця і тим розвеселював публику. Та з найбільшим подивом гляділи люди на Ейду Бравн в ролі Терпелихи. Вона так влучно грала ролю старокраєвої жінки, що всі не могли надивуватися, як вона могла так добре вивчитися української мови й зрозуміти душу українки, бо всі знали, що вона англійська дівчина, тільки що зросла серед українців. А вже найбільше її подивляв Володко Ганчар, що грав ролю дійсного Наталчиного нареченого, Петра. Та й не

дивно, що Ейда виглядала для Володка прямо якимось надземним сотворінням — бо він її кохав. Ну, але на сцені треба було бути Маланчиним любовником.

Не могла надивитися на свою доню й стара пані Бравн, що тільки частинно розуміла, що доня говорила по-українському. Її серце вщерть було наповнене радістю. По представленні жінки обступили її й почали вихваляти її донечку, яку вважали за одну з-поміж себе.

Та й Климисі з лиця аж сяла радість, як побачила свою Маланочку в українському дівочому убранні та почула її спів. Їй здавалося, що прямо всі люди думають: „То оце ж така славна донечка Климихи!" І не без підстави думала так мама про доню, бож таки справді всі люди подивляли Маланчину красу й спів.

Коли ж по представленні Маланка вийшла з-за куліс, обступили її подруги й почали вихваляти її за те, що так славно відограла свою ролю. Навіть деякі молоді хлопці перемагали свою соромливість, підступали й казали: „Але ж ти, Маланко, гарно грала на сцені!" Підступив й учитель Назарко, щиро стиснув їй руку й голосно сказав, так, що всі почули: „Ви справді, панно Клим, дуже добре відограли свою ролю!" Від такого щирого поздоровлення лиця Маланки вкрилися рум'янцями. Потім Назарко сказав приємне слівце Ейді Бравн, і подякував всім своїм аматорам за їх старання, щоб представлення вийшло якнайліпше.

Радів Маланчиним успіхом і Марко Козак. Але коли почув учителеві слова поздоровлення звернені до Маланки, защеміло йому серце. Але чому защеміло серце від щирих слів учителя, Марко зрозумів аж кілька годин пізніше. То не те, що учитель сказав, болюче шпигонуло Марка в серце, але ота дрижача й ніжна нотка в голосі та промеміючі очі учителя.

По представленні на швидку руку кілька хлопців поскладали під стіну лавки, і почався танець. Старші люди пішли додому по перших кількох танцях. Залишилася тільки молодь та молоді фармері з жінками своїми.

На початку танцю були ще й обидва учителі. Щоб показати людям, що не надто горді вони мішатися з ними, обидва учителі постановили протанцювати кілька танців, але головно з старшими жінками.

І чимало пані Бравн здивувалася, коли Назарко попросив її в танець. З Маланкою танцював учитель Ґеник, а з Ейдою Володко Ганчар.

— Ото дочекалися мама, — говорила Ейда до Володка, — потанцювати з паном Назарком. Та вони будуть щодня згадувати про цей випадок.

Опісля обидва учителі знов пропустили кілька танців. Коли ж музика заграла козачка, Назарко попросив в танець Маланку, а Ґеник старшу жінку одного шкільного тростіса. В часі танцю, з того, як Назарко до неї відносився, по його рухах та очах, Маланка зрозуміла, що й він був закоханий у неї. Чулася вона прямо на самім вершку радощів, що такий вчений та гарний панич покохав її.

Та хоч Маланці стало приємно від того, що з таким обожанням глядів на неї Назарко, то ні на хвилинку не переставала вона кохати Марка. Але Марко не знав тайних думок Маланки, і розумів тільки те, що учитель кохає її, і що вона аж сяє радістю. Маланчин усміх щастя застряг у серце Марка гострим ножем. Марко не осуджував Маланку за її нове щастя, але болісно стало йому, що розвіялись його щасливі мрії...

Розпука огорнула серце Марка, та він навмисне пробував бути дуже веселим. Таким одчайдухом його ще ніхто не бачив. Та хоч як він пробував бути веселим та дотепним, то Маланка спостерегла, що за його веселістю скривався смуток. Те можна було вичитати з його посоловілих очей.

Затанцював Марко з Маланкою, але якось так відмінно та зухвало від попередніх разів, що вона тільки здивовано глянула на нього спершу, а вкінці таки набрала відваги й запитала:

— Що з тобою, Марку, сьогодні? Ти ж самий до себе не подібний! Я аж боюся тебе...

— Нічого мені не бракує сьогодні, — відповів зухвало Марко. — От тільки чомусь збиточним трохи став, та й розбрикався...

Маланку почасти вспокоїла Маркова відповідь, тож почуття щастя в неї не зменшилося. Вона чулася дуже щасливою навіть ще й тоді, коли лягала вдома спати, вже над ранком.

XVIII.

— Вуйку, я задумав вписатися до канадійського війська! — наче вистрілив Марко Козак в неділю по вечері.

Всі видивилися на Марка, бо не знали, чи він жартує, чи правду каже. Та скоріше його слова подібні були до правди, як до жарту. Бо, щоб перебороти своє власне зворушення, Марко аж вигукнув свої слова, чого попередно ніколи не траплялося.

— Ну, та куди тобі до війська! — спробував вуйко Митро повернути Маркові слова на жарт. — Як би от так приймили мене до війська, то я, їй-Богу, закинув би на плече свого „Шнайдера" та й почимчикував на війну. А там такі стрільці, як я, придались би... Ех, то-то всипав би я ворогам бобу своїм „Шнайдером!"...

— Ні, вуйку, я таки не жартую, — знов заговорив Марко. — Я таки направду хочу вступити до війська. А щоб не було труднощів вписатися, то скажу військовим властям, що я українець з російської частини України. Проти людей з Австрії тутешні військові власти вороже настроєні, бо не знають різниці між дійсним австріяком та українцем. Від'їду до Вінніпеґу у вівторок рано.

Коли жінка вуйка Митра зрозуміла, що Марко не жартує, вона так щиро заплакала, як за рідним сином. Побачила Настуня, що мама плаче, то й собі заплакала. Вуйко Митро, хоч і який був говірливий, то замовк, видивився на Марка, і тільки безрадно руками розвів. Тільки Роман Федик, товариш Марків по роботі в лісі, став, підойшов до Марка, поклепав його рукою по плечі та й похвалив його:

— Добре, Марку робиш. Туди обидвом нам дорога! Я вже через кілька місяців чуюся, якось так ні в цих ні в тих... Ніяково. Стидно мені в очі глянути воякові. От недавно був тут у військовім убранні брат Жана Ляру. Ну, і чи повірите? Не міг я йому в очі глянути. Здавалось, що його очі

так і питаються мене: „Ну, а ти чому поза плечі ховаєшся? Чому ти не при війську?" Тож піду і я слідами твоїми, Марку.

Від тих слів Митриха ще дужче захлипала. Їй, як жінці, стало жаль, що от такі прегарні хлопці за кілька місяців в сирій землі можуть лежати, десь далеко, аж у Франції. Тож почала вона умовляти обидвох парубків, щоб залишили свої думки про військо. А вуйко Митро і дальше мовчав. Хоч і шкода було йому таких здорових та рослих парубків, як дубків, на війну виряжати, то все таки був і він тієї думки, що як війна — то війна, і що молоді парубки не повинні бути боягузами.

У понеділок була така заверюха, що годі було й носа надвір показати. Тому то ніхто не довідався того дня, що Марко до війська збирається. А в вівторок, ще до сходу сонця, від'їхав Марко потягом до Вінніпеґу. Митриха за сльозами так і світу Божого не бачила через кілька день. Плакала, як по мерцеві. А Настуня помагала їй. А вуйко Митро мов і не той став. Замовк, і тільки кудись в далечінь глядів задумано. Пройшло більше тижня, нім знов жартувати почав.

XIX.

Кілька день по від'їзді Марка Маланка отримала від нього короткого листа. От що було в листі:

„Дорога Маланю!

Так найліпше, як сталося. Бажаю Тобі всього найкращого. Пробач, коли я Тебе скривдив. Для Твого й, можливо, свого власного добра — найліпше так, як сталося. Я вже вписався до канадійського війська. За кілька тижнів виїдемо до Англії, а звідти за кілька місяців вишколення на фронт до Франції. Ти на завжди останешся у моїм серці якнайгарнішою згадкою.

Тобі щирий,

Марко."

Так Маланку проголомшили слова Маркового листа, що вона мало що не зомліла. Тож скоро вийшла з крамниці надвір, щоб обвіяв її холодний вітер. І справді вітер наче пробудив її з якогось страшного сну. Йшла, а сльози так і змивали її обличчя. Треба було раз-у-раз обтирати хусточкою лиця, бо від зимного вітру і сльози могли б замерзнути.

— Ну, і здивував мене Марко... Я ж нічого не маю проти того, що він вступив до війська. Але ж чому він не прийшов до нас бодай попрощатися? Чим же я його прогнівила? І не можу зрозуміти, чому Марко так дивно повівся й чому такого зимного та короткого листа написав, — йшла й роздумувала Маланка.

Вдома Маланка показала листа своїй сестрі Катерині.

— Скажи ж мені, сестричко, що отой лист значить? Що то значить: „Так найліпше, як сталося?' — запитала Маланка крізь сльози.

— Що ж, тут нема нічого незрозуміло, — почала поважно й наче безсердечно Катерина. — Чи ж ти ще не розумієш, що цей лист значить? Марко так скоро від'їхав, бо він був певний, що ти пропала для нього. Ні, Маланко, ти не жалій себе. З Марка буде добрий вояк. Ну, та й не всі вояки гинуть на війні. Коли він доживе до кінця війни, то будь певна, що назад сюди приїде, щоб розвідатися про тебе. Та я думаю, що до того часу Маланки Клим вже не буде. Хіба що пізнає свою давню знайому, коли погляне на жінку Назарка... — говорила протягливо й з притиском Катерина, хоч і знала, що її слова, мов ножем, краяли Маланчине серце.

— Та що ж ти таке говориш, Катерино? Чи ти з розуму зійшла? Що спільного учитель має зо мною? — докірливо накинулася Маланка на сестру.

— Ти, Маланю, насамперед успокійся, і вислухай, що я тобі маю сказати. Ти, видно, того не знаєш, що всі люди в околиці говорять, що Назарко залюбився в тебе й задумує сватати тебе. А почали люди говорити так ще таки від перших днів, коли Назарко почав довідуватися до хворого Максима. Ну, ти знаєш: люди — людьми. Вони знають тільки одну причину, чому Назарко сюди так часто заходить. Та й, зрештою, підозрівають вони не без підстави. Чи ж ти зовсім засліплена й не бачиш, як Назарко закохано слідкує очима за тобою? — допитувалася Катерина, обнявши сестру.

— А я таки зовсім не могла додуматися, що люди таке плещуть про мене... Ну, і чого вони від мене хочуть? — сказала крізь сльози Маланка.

— Ну, та ти не маєш чому плакати, Маланю, — почала потішати Катерина. — Люди нічого злого про тебе не говорять. Вони тільки кажуть, що учитель любить тебе. Ну, а в тім нема нічого злого. Коли б я була ще дівчиною й Назарко залицявся до мене, то я б вважала те за найбільшу честь. І я б з охотою пішла за нього. Я таки щиро думаю, що Назарко — це такий хлопець, що з свічкою другого такого не знайдеш. Та й Марко гарний і добрий хлопець, але він не має такої науки, як Назарко. Ну, а ти ж мені сама каза-

ла, що любиш вчених людей. Ти й сама ходила б ще до школи, як би могла. Та й, я певна, була б з тебе добра учителька. А я — то відмінна від тебе. Я мало цікавлюся книжками. Я люблю саме життя: кухарити, шити, купувати щось в крамниці. Та й між людьми люблю бувати. А ти й Максим — інакші. Ви подібні до нашого вуйка Івана, що хотів був в театрі славним актором стати та й здібність мав до того, але не було кому ним зацікавитися, вивести його в люди. А я — подібна до тата. Та й я люблю багато знати, але такого, що може мені придатися. Та й не все те гарне, що я знаю. Але що я скажу, то так воно і є. Чи не так, Маланю? — трошки похвалила й саму себе Катерина.

— То правда, правда, що ти кажеш, але часом ота твоя правда дуже гірка, — сказала напів жартома Маланка, бо почувала, що вже їй легше стало на серці.

— Ну, та я тільки те кажу, в що вірю. Тому я не можу зарадити. Такою я вже змаленьку. Але ти знаєш, що я ніколи тобі зла не бажала. Я хотіла б тобі саме небо прихилити.

— Ну, і що, ти думаєш, було б найліпше для мене? — запиталася зовсім невинно Маланка.

— Я певна, що ти того не будеш любити, що я тобі скажу. Але ти сама відчуєш, що я правду кажу. Найліпше, що ти могла б зробити — то віддатися за учителя, коли він посватає тебе. А я певна, що він хоче тебе, — наче вистрілила Катерина, глядячи сестрі прямо в очі.

— О, як ти безщадно говориш! Ти страшна! — аж скрикнула Маланка й затулила вуха пальцями.

— Нім я скінчу казати тобі, що маю на думці, то ще тобі скажу щось, що, може, не сподобається тобі. Ти любиш Назарка й Марка, але ти сама собі боїшся признатися до того. Ти любиш Марка, бо він гарно виглядає, сильний, отвертий, доброї вдачі й щирий. Та от прийшов Назарко. А такі, як Назарко, хіба тільки в сні тобі привиджалися. І де ж знайти рівню Назаркові? Високий, стрункий, кучерявий, рухливий, вчений, розумний, та ще й гарненькі гроші заро-

бляє! То чи дивно, що тобі приємно було від того, що Назарко на тебе увагу звертав? Ти навіть і раділа тим. Ти хоч і любиш його вже кілька тижнів, то до того й сама не хочеш отверто признатися. Ти тільки не певна, чи Назарко справді тебе любить. От чому ти й Марка не покидала. Та Марко не був сліпий. Він бачив, як справа стоїть. Тому він вступився тобі з дороги до щастя. Бо ж він щастя тобі бажає, — говорила щиро й отверто Катерина, і наче била словами Маланку.

— Геть, геть від мене! З тебе сатана говорить! — скричала Маланка, відштовхуючи від себе Катерину.

— Ну, ну, успокійся, Маланко! Пройде кілька тижнів, ти успокоїшся, і, як розумна дівчина, не відштовхнеш від себе Назарка. А Марко знайде собі багато дівчат у Франції, — наче глузувала Катерина.

— З тебе таки справді чорт говорить! — викрикнула болісно Маланка й вибігла з Катериненої хатчини надвір.

XX.

Минали тижні за тижнями, відколи Марко від'їхав, а Маланка все ще невимовно тужила. Часто можна було побачити її, як стояла або сиділа оповита тужливою задумою. Часто зупинялася й підчас роботи, стояла хвилинку глибоко задумана й гляділа кудись ніби поза межі цього світу. Личка її зблідли, тільки очі променіли так, як і попередньо, хоч гляділи кудись у країну мрій. Климиха розуміла великий жаль і тугу своєї дочки, тож ніколи не згадувала про наглий від'їзд Марка, з пошани до великої Маланчиної туги.

Вже й великий піст прийшов. Максим виздоровів і ходив вже до школи. Але учитель і на дальше приходив до Климів у гості, хоч вже не було на це доброї вимівки. Приходив тепер як добре відомий та бажаний гість. Приходив хоч раз на два тижні, звичайно в неділю ввечір. І кожний раз приносив для Клима в'язку часописів, а для Маланки книжок. Можна було б і передавати часописи та книжки Максимом, однак Назарко не хотів відбирати від себе одинокої нагоди, при якій міг стрінутися та поговорити хоч трошки з любою дівчиною. І хоч Маланка зблідла й сумувала, то Назарко того не запримічав. Бож глядів він на Маланку очима залюбленого. Він і до цього часу не знав про любов між Марком Козаком і Маланкою. А коли б знав, то не ставав би на дорозі двох залюблених молодих людей, хоч би як боліло його серце. На це не позволила б його вдача.

Маланка попередно не розуміла своїх почувань так добре, як тепер. Приємно їй було часто стрічатися й говорити з розумним та шляхетним у поведенні учителем, але кохала не його, тільки Марка, запальчивого та повного життєвої сили. Приємні їй були стрічі з Назарком, але Марко був для неї такий потрібний до життя, як сонце та повітря.

Катерина мала дуже спостерегливе око. Знала вона багато про практичні справи життя. Та глибин серця своєї сестри Маланки зрозуміти вона не могла. Вона знала, що Маланка звертає багато уваги на учителя, і це їй було доказом, що сестра закохана в нього. Та й, зрештою, вона знала, що учитель більше вчений чоловік і має ліпше заняття, як Марко, тож вигідно було б сестрі з ним жити. Катерина бажала добра своїй сестрі, тож як тільки могла, заохочувала, щоб вона поєдналася з учителем. Але що більше старань доложувала Катерина, щоб витворити романс між сестрою та Назарком, то більше відштовхувала сестру від нього. З часом Маланка стала дуже мовчаливою про свої почування й не розкривала своєї душі перед сестрою. Вона замкнула своє серце й не впускала туди нікого.

Була Маланка дуже понятлива, тож за кілька місяців зовсім легко могла розуміти анґлійські книжки, писані щоденною анґлійською мовою. З українських книжок вона вже по кілька раз перечитувала „Кобзаря" Шевченкового, що Назарко подарував. Краса мови й думок великого українського ґенія робили на неї могутнє враження. Часто читала вона оповідання про Рут та „Пісню Пісень" в Біблії. А з анґлійських книжечок вона найбільш полюбила збірку поезій великого індійського поета Рабіндраната Таґора, — також дарунок від Назарка. По-анґлійському Таґорові поезії так легенько й приступно написані, що Маланці дуже легко було розуміти. Таґорова проста, чиста й образова мова йшла в товаристві його глибоких думок про питання життя, і так западали Таґорові думки в душу Маланки, як добірне зерно на урожайний чорнозем.

По кожнім прочитанні Таґорових поезій Маланчина душа ставала спокійною, і на місці туги приходила якась таємна радість. І так з часом туга в Маланчинім серці зменшилася. Бож ставало Маланці кожного дня все ясніше та ясніше, що навіть і така туга, як її, за Марком, має корінь у самолюбстві. Та й сором їй ставало, бо знала, що вона найбільше саму себе жалує.

Від вражінь з книжок і підо впливом свого великого горя Маланка дуже скоро розвивалася з простенької фармерської дівчини в дуже розумну дівчину. І в міру того, як її жаль над собою самою й самолюбна туга за Марком зменшалися, любов її до світу та людей збільшалися з дня на день. І що більше любила вона інших людей, то більше задоволеною чулася з свого власного життя.

В тому часі одної ночі щось надзвичайного сталось з Маланкою. Довгий час не могла вона заснути, роздумуючи, що могла б значити одна з Тагорових поезій. Їй приємно було уявляти, разом з Тагором, що людина — це музичний інструмент у руках найбільшого Мистця, — того, що безупинно творить різноманітність в житті. І що більш вона роздумувала над тим, що вона скрипка у руках Всевишнього Мистця-Скрипача, то більш ставала певна, що одночасно в ній самій знаходиться і сила отого самого Мистця-Творця. І нараз, підо впливом такої думки, з острахом відчула, наче б вона не мала вже тіла, і була тільки невидимою силою, що скрізь одночасно буває. І такою вільною, легкою та щасливою почувалася Маланка, як ще ніколи попередно. Була вона тепер зовсім певна, що ніколи в світі не було такого часу, коли б її не було. І так безмежньо полюбила вона ціле життя! І була її радість подібна до соняшного проміння. Та й знала вона, що тим ясним промінням була вона сама.

Та не довго така безмежня радість наповняла Маланчину душу. Може лише кілька хвилин. Але тих кілька хвилин здавалися вічністю. Коли ж пройшла хвилина безмежньої радости, то здавалося, що то був тільки дивний сон-мрія. Але ж Маланка була зовсім певна, що то не був сон, але дійсність. Бо ж по безмежній радості залишилася в її серці безмежня любов до світу, людей і життя. І полюбила вона життя, таке, як бачила. І вже не було в її серці жалю. Марка вона відчувала тепер у глибині свого серця як дійсність. Марко тепер був завжди разом з нею у глибинах її душі. Та було це почуття таке дивне, що нікому Маланка не могла б розказати словами так, щоб можна його ясно зрозуміти. А

коли б розказувала, то люди думали б, що від великого горя їй у голові трохи помішалося...

Коли рано Климиха поглянула на свою дочку, вона дуже здивувалася, бо з Маланчиного обличчя аж ніби променіла якась дивна радість. Жалю й туги вже не було ні в мові, руху, ні вигляді. Жваво рухалася Маланка по хаті, лагідно говорила й усміхалася. Спершу Климиха мала намір запитатися своєї дочки, що сталося з нею, але здержала себе на час.

— Дивна зміна зайшла з Маланею. Та думаю, що то самий час зробив таку зміну. З часом вона погодилася з своєю долею. Час вилічує і найглибші рани. Та як би та зміна не зайшла, я рада, що Маланя знов весела тепер, — роздумувала Климиха біля кухні, поглипуючи на дочку.

Маланка не жалувала за тим часом, що провела у великім смутку, бо зрозуміла, що й такого переживання потрібно. Взагалі раділа вона всім тим, що переживала. Їй радісно було від самого того, що живе, і що життя — то велика радість, тож тієї радости хотіла вділити й для всіх інших людей, яких тільки стрічала. Хоч Марко далеко був, то душею вона була разом з ним. І певна вона була, що її дорога ще стрінеться з дорогою Марка, і що не потрібно було тужити за ним.

Та й Катерина раділа тим, що сестра повеселішала. Вона думала, що Маланка вкінці погодилася з своєю долею й готова тепер приняти кохання Назарка. Тому вона так хитро підсміхалася кожний раз, як тільки заглянула радісне обличчя Маланки.

І Назарко завважав ту дивну зміну, що зайшла з Маланкою, хоч глядів він на неї крізь очі сліпого кохання. Та й мав же він добру причину вважати Маланчину радість за ознаку любови до нього, — бо вона тепер стала ще лагіднішою та більш щиросердечною, як попередньо. Тепер була вона навіть ще більш вдячною учителеві за всі його прояви прихильности та за книжки.

І не бачила Маланка причини, чому б вона мала переривати свої дружні зв'язки з учителем. Бо знала, що в то-

му, що Марко від'їхав на війну, не завинила ані вона ані він. Та й Марка вона тепер не винувала, за його наглий крок. Хоч і не могла вона пояснити, чому рада була тим, що Марко поїхав на війну, то все ж таки раділа й вважала Марка героєм-вояком. Вона відчувала в глибині своєї душі, що так, як сталося, то найліпше, що могло статися, хоч і ще не добачувала, яка їй будучність чекала. Все ж таки вона певна була, що сталося якнайліпше і для неї самої і для Марка. Ще їм обоїм треба чогось навчитися, нім вони могли б зійтися знову для спільного життя. Коли взагалі їм суджено разом жити. А може їм обоїм треба було вже на завжди розійтися...

XXI.

Як тільки почули парубки й молоді жонаті фармері клич диких гусей угорі, що летіли стадами з півдня на північ, вони й собі почали прилагоджуватися в дорогу, — тільки якраз у противному напрямі — на південь. І нім розтаяли залишки снігу, парубки й молоді жонаті фармері рушили з дому в погоні на заробітки. Навіть і ті молоді чоловіки, що тільки взимі поженилися, прощалися з своїми молодицями й вирушали в дорогу з наміром найматися до роботи в багатих фармерів біля Давфіну, Ніпави, Брендону, та Портедж ля Прері, або стати до роботи на залізниці. На фармах залишалися тільки старики й деякі чоловіки середнього віку. Залишалися на фармах тільки ті, що вже мали трошки виробленої землі й не потребували здаватися тільки на те, що можна мозолистими руками заробити у чужих багати фармерів та на залізниці.

І разом з іншими робітниками та фармерами від'їхали до Вінніпегу також і Роман Федик та Олекса Мороз. А Петро Мороз ще приготовлявся в дорогу до Вінніпеґу, вже разом з Катериною, і тим часом помагав тестеві корчувати ліс.

Так скоро, як розтаяв сніг, старий Клим, з допомогою Петра, почав корчувати ліс, щоб придбати собі ще шматок поля. Корчували тепер тесть з зятем по другім боці залізниці.

У цих лісах Манітоби треба було тяжкою працею, у поті чола, здобувати кожну п'ядь землі. Бо не було тут напів зігнилих пнів, тільки сильні, здорові дерева. Треба було корчувати величезні осики. Тільки поблизу залізниці траплялося по трохи ріща та старих, обсмалених пнів.

Час від часу приходила на хвилинку й Климиха, щоб хоч трошки помогти скидати на купки ріща та малі пеньки, та й словом-двома заохотити свого чоловіка та зятя землень-

ку збудувати з-під ліса. Любила ж бо Климиха бачити, як п'ядь за п'ядею ліс уступався, а латочка поля більшала. Гляділа вона на оту латочку землі, що вже була очищена з ліса, і вже в своїй уяві бачила, як там хвилювало, під подихом вітру, золоте колосся. Любила вона земленьку та й знала ж її вартість.

А деколи то й Маланка приходила скидати на купки пеньки та ріща. Бачила вона, скільки сили треба було витрачати, щоб виробити хоч трошки поля, однак праця її не застрашувала. Бо знала, що без такої праці не було б землі, а без землі не було б з чого жити.

Настали соняшні дні. Було соняшно і в Маланчиній душі. Бо ж відчувала вона, що Марко завжди бував своїми думками з нею.

— Хай буде, що буде, та я певна, що буде якнайліпше для нас всіх! — потішала саму себе Маланка.

XXII.

Був теплий, соняшний день, коли Клим вийшов, з сівнею перевішеною через плече, сіяти. Ходив він то в цей бік, то в той бік здовж своєї нивки, і розсівав дорідне зерно на чорній ріллі.

Клим понад все любив працювати на полі. Приємно йому було ходити здовж чорних скиб, над якими миготіло тепло, що виходило з нагрітої землі, та рівномірно правою рукою розсівати зерно. На ногах мав він зимові маґуси, то вигідно ступав по ріллі, наче старокраєвими постолами, не поринаючи в пухкій землі.

А що було то в суботу, то й Максим помагав батькові при сівбі. Він порозставляв по полі по трохи в мішках пшениці, і так скоро, як батькова сівня ставала порожньою, приносив йому новий запас насіння в мішку.

Як тільки батько докінчив засівати свою нивку, запріг Максим воли до борін і почав заволочувати посіяне зерно. Він також любив працювати коло землі, і, хоч курява порохів підносилася за боронами, то він весело посвистував або час від часу покликував до волів: „Ґедап!"

Сонце ще було височенько, як поле було вже засіяне й заволочене.

Климиха вийшла з хати, взялася руками попідбоки, і довгий-довгий час гляділа на засіяну нивку з таким замилуванням, як матір на свою першу дитинку, що спокійно спить та й усміхається. Ту усмішку щастя на устах принесла Климиха й до хати. Приготовляла вечерю, звихалася біля кухні, і ще усміхалася до своєї засіяної нивки, що то простягнулася довгою стьожкою між мочарем та залізницею.

XXIII.

Маланка й сама не розуміла, чому їй так легко та радісно було на душі. Сиділа вона на лавочці перед хатою й гляділа на небо засіяне ясними зірками. І от нараз їй аж страшно-дивно стало, бо почало здаватися, що наче ввесь отой темно-синій безмежній простір, всипаний зірками, був прямо в її душі. Та крім того вона сильно відчувала, що справді й самий Марко знаходиться в самій глибині її душі. І так радісно Маланці стало від того почуття!

Вже пізно було, коли Маланка встала з лавочки й пішла спати. Коли рано встала, то ціле тіло приємно дрижало від якоїсь таємної радости. Ціле тіло відчувало, що щось важного сталося. Але що сталося, того Маланка ще не знала.

Та не довго прийшося ждати на несподіванку. В понеділок ввечір прийшов Максим з пошти й приніс для Маланки листа. Тільки глипнула Маланка на писання на коверті, і зараз затьохкало жвавіше її серце.

Тільки взяла Маланка листа в руки, то так зараз і пустилася до дверей, але спинилася, бо пригадала собі, що Катерини вже нема в хатчині з похило-плескатим дахом. Вже у Вінніпеґу була Катерина. Тож спокійно підійшла Маланка до стола, роздерла коверту й почала читати листа. От що писав Марко:

„Дорога Маланю!

Так здається мені, наче б якась непереможна сила примусила мене написати до Тебе листа саме в річницю того дня, коли я Тебе запитав, чи зачекаєш на мене до весни. Весна вже проминула, і ще нічого з того не вийшло, що задумував. Думав фармерем стати, та от став вояком. Що я став вояком, з того я зовсім вдоволений. Та було б ніяково мені Тобі глянути в очі, бо відїхав я, навіть не попрощавшись з Тобою. Я повинен

був пояснити Тобі, нім від'їхав, що в мені зросло непепереможне бажання взяти участь у війні, і, зрештою, що я чувся вже більш непотрібним для Тебе.

За кілька день наш відділ від'їздить до Анґлії. Та нім від'їду, хотів би я перед Тобою, люба Маланю, розкрити свою душу. Бо хто його знає, — може й не прийдеться мені знову Тебе побачити. Ти ж знаєш, як на війні буває.

Тобі може дивно стане, коли я скажу, що коли я від'їздив з фармів, то чувся не зобов'язаний тим, що просив Тебе зачекати на мене до весни. Я був певний, що Назарко закохався в Тобі й посватає Тебе ще таки взимі. Що ж, він дуже собі розумний та добрий чоловік. Він покінчив високі школи. Не я йому рівня! Я був певний, що він міг би Тебе ущасливити. Тож постановив я вступитися йому з дороги. Але знай це, люба Маланю, що я не тому від'їхав, що втратив на Тебе надію. Ні, я таки був би пішов до війська, коли б і не було Назарка. Я тільки був би попросив Тебе підождати на мене, поки не вернуся з війни. Однак те, чого я сподівався, не сталося й дотепер, як довідуюся від мого товариша Романа Федика. Та й вуйко Митро написав мені, що Ти ще дівочиш і навіть не думаєш виходити заміж. Це мене дуже втішило. І мої надії знов почали воскресати. Але справді які я надії тепер можу мати?... Ніхто не знає, як довго війна потриває. Та й я не можу знати, що мене чекає на війні. То чи ж не смішно буде Тобі, коли я знов попрошу Тебе підождати на мене, — ну, аж до того часу, коли скінчиться війна?... Однак я таки Тебе прошу, моя зіронько, коли можливо, то зачекай на мене до кінця війни. Будь певна, що я буду думати про Тебе кожну хвилинку свого життя, і що, коли ціло вийду з війни, то напевно приїду до Тебе.

Нім нас вишлють на фронт до Франції, ми ще кілька місяців будемо вишколюватися в Анґлії. Та, правду сказавши, ми всі нетерпеливимося. Ми хотіли б янайскоріше поїхати на фронт. Але якби нюхнули трохи

стрільного пороху на фронті, то, мабуть, інакше б думали.

Поздорови від мене тата й маму, та Максима й Ксеню. Катерина вже десь тут в місті знаходиться, однак не довелось мені стрінутися з нею. До побачення, Маланю! Скоро сподійся від мене другого листа.

Поздоровляю Тебе щиро,

Марко."

— Тепер знаю, чому я так дивно почувалась вчора ввечір. От чому на мене зійшла була така велика радість. Тепер я знаю, що маю робити. Буду чекати, хоч би й як довго, бо ж моє серце належить тільки до нього. Так, любий, я буду ждати на тебе, — роздумувала Маланка, уявляючи, що Марко стоїть таки десь близько біля неї.

Климиха здогадалася, від кого Маланка отримала листа, коли поглянула на доньку, як вона сиділа при столі, прочитавши листа, і гляділа кудись у даль. Та раділа Климиха, бо бачила усмішку на устах доньки. І лишила її в спокою. Навіть не запитала, від кого лист.

— Зовсім вона не подібна до Катерини, — роздумувала Климиха про Маланку. — Не легко її розуміти. Катерина подібна до інших дівчат. Та не така Маланка. Коли б так Катерина мала до вибору між учителем і Марком, то вона вже давно покинула б Марка, і приняла кохання учителя. То правда, що Марко дуже гарний хлопець, але учитель таки його за пояс заткнув би і красою і розумом. Коли б так я мала до вибору, то навіть і я сама вибрала б собі учителя. Але я в справи серцеві своєї дочки не буду вмішуватися. Вона сама знає найліпше, кого більше кохає. Ну, та й те добре, що коли Маланка постановить чекати на Марка, то вона останеться ще довгий час при нас. А я цього якраз хочу. Таж без такої помічниці я була б наче без рук! Та й потіха неабияка, коли є гарна дівка коло хати. От вже від'їхала Катерина. А ще коли б за нею від'їхала й Маланка, то справді було б таки сумно при хаті. Та тепер не журба мені про Маланку, але от що нам з Максимом робити? Учитель каже, що він дуже добре вчиться. От вже восьму клясу

скінчив та й треба б післати його до школи до міста. Та й учитель таке радить. Та як нам спромогтися посилати його до школи? От ледве самі виживаємо тут на фармі. А йому треба б було грошей і на убрання, і на книжки, і на інші речі. Ну, та може продамо щось з худоби, та й якось то буде. А Петро напевне згодиться, щоб Максим перебував у нього. Колись, як вивчиться Максим на щось, то сплатить Петрові свій довг. Ну, якось то воно буде, — потішала себе Климиха до пізна вночі.

БІБЛІОТЕКА
ОЛЕКСАНДРА БІЛИКА
ВІННІПЕГ, МАН.

XXIV.

І знов прийшла косовиця. Та не було вже Петра, щоб помагав Климові косити сіно. Ну, а тепер ще більше треба було сіна, як минулої зими, бо Петро лишив тестеві в дарунок свою корову, та й троє теляток прибуло навесні. А Максим ще був замолодий, щоб міг так косити сіно, як дорослий чоловік. Однак якраз від Максима прийшла неожидана поміч.

— Знаєте, тату, що ми цього року зробимо, щоб сіна багато накосити? Позичимо собі в Скакуна косарки, і будемо так косити сіно, як всі англійські фармері. За два дні косаркою ми вкосимо більше сіна, як за два тижні косами, — прийшов на поміч батькові з своєю порадою Максим.

— Твоя порада не зла, Максиме, — заговорив недовірчиво Клим, поглядаючи допитливо на сина, — але що ми знаємо про косарку? А то ж машина! — не будьщо... Косарка сама не буде косити. Треба знати, як косити косаркою. Аякже!

— Ні, тату, косарка таки направду сама косить. Треба тільки спустити лівар, і косарка вже в руху. Воли тягнуть косарку, а вона гуде та косить. От тільки скажете до волів „ґедап!", воли рушили, косарка затарахкотіла, і з-заду лишається сіножать встелена сіном... Я все вже знаю про косарку. Мені показали Скакунові хлопці, як косити косаркою. Та й, зрештою, про косарку нема що й виучуватися. І мала дитина може косити косаркою, — дальше заохочував син батька.

— Ну, а як з грабаркою?... Чи міг би ти й грабаркою орудувати?

— І чому ж би не міг? Грабаркою ще легше орудувати, як косаркою. І ви самі навчитеся орудувати і косаркою і грабаркою за коротесеньку хвильку, — знов весело відповів Максим, завваживши, що батько вже повірив у його пораду.

— Ну, коли то направду так легко орудувати тими машинами, то, можливо, що й я стану таким фармерем, що то все машинами робить, — жартобливо виявив Клим свою згоду на Максимову раду.

А що Скакун вже почав косовицю, то Клим з сином пішли до нього на кілька день помагати йому звозити сіно, і так відробили собі на пару днів косарку й грабарку.

Одного ранку, тільки сонце зійшло, Максим вже сидів на косарці, погукував час від часу до волів „ґедап!" і за ним простягнувся на сіножаті широкий та довгий покіс. І так від раннього ранку до полудня косарка татакала, наче скоростріл, і встелювала сіножать скошеною травою. І справді стебелинки сіна падали, наче вояки в зелених мундурах під обстрілом скоростріла. Клим сам собі не вірив, що стільки сіна може вкосити машина за півдня.

— Ну, тату, а пополудні на вас черга приходить косити сіно, — заговорив Максим в часі обіду, збиточно прижмуривши очі. — Я вже свій екзамен здав перед полуднем. А тепер черга на вас навчитися косити сіно косаркою й здати екзамен...

— Ех, поганий з мене вийде учень, Максиме. Старий я вже, то таки й не повірю, щоб міг так добре навчитися косити косаркою, як косою. Ех, як би так мені вернулися твої літа, Максиме!... — сказав Клим, тужливо зітхаючи за своїми молодими літами.

— Ну, та ви, тату, ще не старі. Зрештою, на косарці хтобудь потрапить сидіти й час від часу то спускати, то підоймати лівар. Але не будьхто потрапить отак майстерно косою косити, як ви, тату! Ну, і я б хотів так владно помахувати косою, як ви, — сказав це Максим, щоб ще сильніше приєднати батька до думки, що машинами таки ліпше робити сіно, як косою та граблями.

Від слів Максима батько таки й зовсім розтаяв. Бо ж син і похвалив його, і переконав, що машина неабияку силу дає людині.

— Ну, як так, то й так. Як машиною робити, то й машиною. Та й я спробую приложити свою руку до машини.

Ну, як до машини, — то гайда! Ходім! Воли вже спочили й наїлися.

Привели волів, впрягли, заложили посторонки, Клим сів на сідло на косарці, і Максим показав йому, як орудувати ліваром.

— Тепер ви, тату, можете рушати. Я кілька раз обійду в слід за вами сіножать, і коли вам щось буде бракувати, то ви зараз кивніть на мене. Я вам поможу. А тепер рушайте.

— Ґедап, Джек! Ґедап, Джим! — вигукнув Клим до волів, спускаючи лівар. Воли рушили вперед і косарка знов дрібно затарахкотіла по сіножаті. А що все йшло відразу гладко, без перешкод, Клим почав відчувати навіть якісь радощі, наче б йому вернулися ще молодечі літа. Таж то такий легкий спосіб косити сіно косаркою!

— І чи хто б ліпше міг косити, як ви? Я думаю, що вже не потрібно ходити в слід за вами, — сказав Максим, як батько спинив воли, щоб дати їм хвилинку відпочинку.

— Ге-ге, — дрібно засміявся Клим, відчуваючи гордість, що й він, мовляв, тепер вже не звичайний собі селюх, але фармер, що й машинами вміє на фармі робити. — Тепер я можу посміятися сам з себе, з свого страху, що мав я на вид машин. Я навіть і не міг подумати, що то так легко орудувати косаркою. Таж косаркою може косити навіть і мала дитина. Здається мені, що я таки стрімголов залюблюся в оці машини — в косарки, грабарки, а може навіть і в жниварку*)!

— Таки й так, тату! Не побоїмося тепер навіть і жниварки. Хлопці вуйка Митра вже все розказали мені про жниварку, і показали мені, як орудувати нею. І я думаю, що ми цього літа будемо жати пшеницю жниваркою, — чи як кажете, тату? — запитав Максим батька таким тоном, що батько відразу поставився до його питання поважно.

— Ну, я ніколи й не думав про таке, щоб ми колись жниваркою косили збіжжя, — по правді заявив Клим. — Але над цим варт подумати. Тільки одну можемо мати перешко-

*) Жниварка — жатка.

ду. До вуйка Митра досить далеко. Але й те правда, що дорога добра, і не було б ніяких труднощів перетягнути сюди жниварку.

По голосі Клима можна було пізнати, що він вже погодився з думкою, що буде косити збіжжя цього літа жниваркою. Максим тільки усміхнувся на відповідь батька, бо розумів, що батько вже так, якби дав свою згоду на те, щоб жниваркою косити збіжжя цього літа.

І знов косарка посунулася вперед, тарахкотячи й полишаючи за собою широкий покіс. За якийсь час і Климиха вийшла поглянути, як йшло з косовицею, і, коли побачила Клима на косарці, і що косарка так косила, якби й не знала, хто на ній сидить, то їй аж віддих сперло, очам своїм не вірила.

— Ну, от чудо сталося! — вирвалось Климисі. — Таж я не могла собі й того подумати, що колись ще тебе побачу на сідлі косарки. Та й косить же, вража їй мати, ота машина! А може вона ще не знає, хто на ній сидить... — додала жартом Климиха

— Нема чим дивуватися, Маріє! Косарка сама косить. От потрібно тільки спустити оцей лівар, гукнути „ґедап", і косарка вже сама косить, — сказав жартобливо Клим, прижмуривши очі, та сував то сюди то туди ліваром, давши волам передишку.

Коли ж пізніше сів Клим на грабарку, то прямо подобав на малого хлопчика, що придибав собі якусь цікаву іграшку. Він вже так зацікавився косаркою та грабаркою, що став приклонником всякого рода машин.

По вечері Клим так і не переставав говорити про машинерію, — яка то ота машинерія велика поміч у праці людини. Та найбільше тепер зацікавився він такою машиною, що то вириває пні, про яку Максим вичитав десь у книжці.

— Аякже, Максиме, нам таки дуже придалась би ота машина до корчунку. Таж то якби міг чоловік собі виробити отак хоч з пів фарми поля, то зажив би собі, як який пан старокраєвий! І я таки куплю собі таку машину до корчунку! — сказав Клим твердим голосом, та ще й кулаком

стукнув об стіл, наче б хотів сам себе ще сильніше переконати. — Таж я ще не такий то й дуже старий. Ще мене дебудь на роботу приймуть. Так скоро, як викосимо збіжжя, я таки й піду шукати роботи. Стану десь на роботу в багатого фармера або на залізниці.

— Ну, та цього таки вже не кажи, Андрію, — спротивилася Климиха. — Ти вже таки застарий йти роботи шукати. Та й вже тобі не пасує йти на зарібки.

— Що там мені — пасує чи не пасує, — мені потрібно грошей! І я кажу тобі, що я ще зароблю собі грошей оцими руками, тай куплю собі машину до корчунку. Ну, та й ще деякої машинерії накуплю собі, — відповів зовсім вже самопевно Клим.

— Ну, та коли ти так наважився купити собі оту машину до корчунку, то може тепер міг би ти подумати й над тим, що учитель радить нам післати Маскима до школи до міста, по вакаціях шкільних. Максим міг би перебувати в Катерини. Але все таки потрібно йому хоч трохи грошей на убрання, книжки та ще дещо, — заговорила Климиха, щоб використати оту нагоду, що Клим постановив йти ще на зарібки.

— Чи Максим таки направду хоче йти до міста до школи? Що ти на це скажеш, Максиме? Таж я надіявся, що ти останешся зо мною на фармі? — звернувся Клим до сина.

На хвильку Максим завагався, що відповісти, бо не хотів спричинити батькові болю. Та саме тоді знов Климиха заговорила й виручила сина з невигідного положення.

— Та що ж діяти, Андрію, — Максим любить вчитися й читати книжки, та й учитель каже, що він дуже добре вчиться, — заговорила Климиха, з гордощами поглипуючи на сина. — Та й чому нам журитися, що станеться з фармою? Коли придбаємо собі земельки, то вона від нас не втече. Бо от маємо ще двоє діточок. Може одна з них останеться на фармі.

— Так, тату, я маю охоту йти дальше до школи, — сказав Максим, трошки зарум'янившися. — Але я сам собі зароблю грошей на убрання й книжки. Я думаю, що мене

багач-фармер вже й тепер наймив би на роботу. Деякі мої ровесники вже таки й поїхали на роботу.

— Ні, Максиме, я тобі ще не позволю їхати на зарібки. Ти ще замолодий. Ти замешкаєш у Катерини, а ми вже якось стягнемося, щоб тобі купити все, чого потрібно буде, — почала уговорювати Климиха.

— Ну, як так вже має бути, — заговорив Клим, сумовито поглипуючи на Максима, — то я таки зараз по жнивах поїду на зарібки, і поможу тобі, Максиме, хоч прийдеться мені на час і призабути оту машину до корчунку. Ту машину куплю собі колись пізніше. Як хочеш, сину, вчитися, то вчися, бо наука — то найбільший маєток. От і я сам дуже люблю читати ґазети й книжки. Вже жонатий був, як навчився читати від свого сусіди, та й дуже я вдячний тому сусідові, що відкрив мені очі. А то наче сліпий був до того часу.

XXV.

В неділю пополудні, на початку серпня, Маланка любувалася своїми квітами на городі, коли над'їхав на двоколеснику Назарко. Заглянув учитель Маланку на городі, та й собі туди зайшов. Думав він, що от якраз саме щастя в руки лізе.

— Дай, Боже, щастя! — вигукнув Назарко майже над самим вухом, коли Маланка нагнулася над квіткою.

Від Назаркового поздоровлення Маланка аж здригнулася, бо не спостерегла вона приїзду учителя. Від здивування й несподіванки обличчя її зашарілося рум'янцем. Коли ж перше здивування пройшло, вона відповіла на поздоровлення й почала показувати Назаркові своїх дві грядки з квітами.

— А чи знаєте ви, що майже всі ці квіти походять з того насіння, що Максим привіз з собою до Канади, коли ми приїхали сюди? Дивно, що такому малому хлопцеві прийшло на гадку взяти з собою насіння квітів до Канади. Він теж був наготовив і велику пачку книжок, але в день від'їзду ми якось призабули про книжки. І що то було за плачу, коли пізніше Максим розглядівся й побачив, що книжки лишилися вдома, в пустій хаті. А крім того він подбав, щоб взяти з собою своїх свояків до забавки та Ксенених ляльок, — розговорилася Маланка з похвалами для Максима, бо знала, як учитель цікавився її братом.

— Справді Максим незвичайний собі хлопець. Колись він, може, стане й великим чоловіком. Але щоб так сталося, то конечно треба його посилати ще дальше до школи, — заговорив учитель про Максима, бо пригадав собі, що вже пора б подумати про те, що на початку другого місяця розпочинається наука по середніх школах. — Максим дуже похвально здав екзамен, що дає йому вступ до середньої

школи. Тож дуже велика шкода, щоб його наука закінчилася тепер. Я міг би помагати йому в науці в дев'ятій клясі, але тут у школі нема всіх тих вигод та приладів, що мають по школах у місті. Та й не було б в мене подостатком часу, щоб можна йому стільки помогти, стільки потрібно.

— Ну, щодо Максима, то ми вже знайшли для нього вихід, — заговорила Маланка скоренько, щоб потішити Назарка. — Він буде перебувати в моєї сестри Катерини у Вінніпеґу й ходити до школи.

— Ну, то дуже добре, що Максим поїде до Вінніпеґу, — врадувався учитель. — Я певний, що він буде дуже добре вчитися і в місті... А тепер я хочу запитатися про вас самих... — нагло змінив тему розмови Назарко й заговорив зворушливим та тремтячим голосом.

Від зміни теми й тремтячого голосу учителя Маланка знов зарум'яніла. Та, щоб закрити своє зворушення, Маланка нахилилася над квітками, наче б любувалася їх пахощами. Бо вона вже предчувала, що учитель має на думці.

— Панно Клим, ви самі знаєте, як легко мені знайомитися з мужчинами. Та дуже тяжко мені знайомитися з дівчатами. Я прямо не знаю, як заговорити, як підступити до дівчат. Але з вами я так можу свобідно поводитися, якби ви були мені рідна сестра. Нам так йде якось добре, що я хотів би завжди знаходитися у вашім товаристві. Я хотів би, щоб ми завжди могли разом бути... Та ви знаєте, панно Клим, як я вас дуже поважаю і... — завагався на хвильку Назарко, та й не доказав того, що мав сказати, бо Маланка навмисне перебила йому.

— Так, так, я знаю, що ви бажали сказати, — скоренько заговорила Маланка, щоб не допустити до того, що учитель мав сказати; бо не хотіла, щоб він чувся пониженим. — Ви хочете переконатися, чи я ваша приятелька. Я правду вам кажу, що ще ніколи в житті я не мала такого приятеля, як ви. Ви завжди були такі добрі для мене... Тими книжками, що ви давали мені читати, ви відкрили передо мною новий світ. Світ для мене таким гарним та радісним став! Все тепер я бачу в новому світлі. Тепер я бачу значіння, вартість і красу на-

віть в таких речах, які мені попередно поганими здавалися. Я бачу тепер, що все має свою вартість і значіння. І за оцю красу в житті я дякую вам. Це ви відчинили передо мною новий світ. Ох, якби я хотіла якось відплатитися вам! Якби не ви — то в моїм житті була б велика порожнеча тепер. Я сама не знаю, що я робила б, коли б в мене не було такого доброго приятеля, як ви. Хоч я і тепер думаю про одного хлопця, що також є моїм приятелем, і, може колись, буде мені ріднішим від приятеля, то я певна, що ніхто мені не зможе показати стільки краси в житті, як ви. Ви на завжди залишитеся для мене дорогим приятелем, — говорила скоренько Маланка, аж задихалася, щоб перемогти своє занепокоєння та зворушення, і щоб не допустити Назарка до слова.

Та глибоке зворушення й жаль вкінці перемогли Маланку. З її очей потекли рясні сльози і вона захлипала.

— Панно Клим, панночко Клим, не плачте. Я дуже жалую, коли я сказав щось такого, що образило вас. Так, так, ми на завжди останемося приятелями, — заговорив зворушено Назарко, не знаючи як заспокоїти дівчину.

Назарко, хоч і зрозумів причину Маланчиного зворушення, то не образився. Він розумів, що Маланка бажала його як приятеля щирого та вірного, але що серце своє вона віддала кому іншому. І таки зараз він погодився з своєю долею. Тепер йому ходило тільки про те, щоб успокоїти Маланку. А з собою він вже знав, що має зробити.

— Я така дуже, дуже вам вдячна, що ви так мене розумієте й не гніваєтеся на мене. Той, кому я віддала серце своє, прийшов, ще нім я вас знала... Тож пробачте, пробачте мені, що я своєї вдяки не можу висказати в інший спосіб, — говорила Маланка крізь сльози.

І хоч Назарко відчув, що тепер наче б страшний якийсь тягар придавив його душу, і що в серці щось жалібно защеміло, він старався здавити своє сильне зворушення. Тепер знав він вже напевно, що Маланка ніколи не може стати йому дружиною. Ну, та був він вдячний Маланці, хоч бодай за її прихильність...

— А тут ще маєте кілька книжок до читання. Читайте їх і задержіть собі. Мені вже їх не потрібно, — заговорив Назарко надщербленим голосом, подаючи Маланці пакуночок з книжками.

— І як мені віддячитися вам? От прийміть від мене замість подяки оцю квіточку, — сказала Маланка, встромляючи у петельку Назаркового сурдута незабудьку.

— А тепер треба вже мені йти, бо сьогодні будемо мати мітінґ в школі, — сказав на відході Назарко.

— Та не забудьте ще колись до нас зайти, — напоминала Маланка.

— Добре, добре! Я ж вашим приятелем на завжди остануся, — сказав Назарко при відході, сідаючи на двоколесника.

XXVI.

Назарко справді пішов на шкільний мітинг, коли вернувся з гостини в Маланки. І як же він всіх здивував, що, замість згодитися вчити ще й по вакаціях, попросив шкільних тростісів, щоб вони пошукали собі іншого учителя. На питання, чи він не вдоволений платнею, чи може чим іншим, відповів, що, хоч всім він вдоволений і рад би остатися між ними ще кілька років, то обставини так склалися, що мусить кудись далеко виїхати. Однак кого люди люблять, тому не так то легко збутися їх питань вимінаючими відповіддями. Як почали, як почали всі люди його умовляти, щоб таки остався вчити й по вакаціях, то Назарко признався, який був у нього намір.

— Який я вам всім вдячний, що ви так дуже просите мене, щоб я оставався й на дальше між вами. Я навіть і дуже рад би остатися між вами й на дальше, однак не можу. Я постановив вступити добровольцем до канадійського війська. Тут мене хтось інший заступить. А мені місце там... далеко... на фронті...

Як почув ці слова вуйко Митро, то таки аж вголос заплакав, підойшов до учителя, обняв його, наче рідного сина, і поцілував.

— Як рідного сина вас благословляю... — захлипав вуйко Митро. — Шкода, шкода, таких молодих хлопців, як ви, самого цвіту.... бо хто його знає, що на війні чекає... Але я й сам пішов би туди, коли б так хоч десятка літ впала мені з плечей...

І всі люди як рідного сина виряжали Назарка на війну.

XXVII.

Маланка отримувала листи від Марка майже щотижня й на кожний з них відзивалася. Коли ж почала читати лист з четвертого жовтня 1917 року, то заплакала. От що писав Марко:

„Дорога Маланю!

Я знов у шпиталі. Але тим не журися. Мене тільки трошки задряпнула куля в праву ногу. Як ми робили наступ, на нас сипалися ґрадом кулі з скорострілів, і одна куля попала мені в ногу. Щастя, що кости не зачепила. Тільки задряпнула. Минулої осени мене поважніше були ранили в ліву ногу, як я Тобі вже писав. А теперішня рана ще скоріше загоїться, як торішня. Скоро мене знов відошлють на фронт. Та я навіть і рад би звідси забратися якнайскоріше. Тут стільки терпіння навкруги. Шпиталі тепер переповнені самими залишками з того, що ще недавно були молоді та повні життя парубки... Найщасливіший тепер з нас усіх Анатоль Назарко. Він вже більше не терпить. Тільки шкода, що не спочиває він вічним сном на рідній землі, але тут у Франції. Та, зрештою, для вояка поле бою — то рідна земля. Я тільки що довідався, що Назарко згинув тому місяць у проти-наступі канадійців. Тільки вчора принесли сюди одного пораненого вояка, що був під комендою Назарка, що вже був дослужився степеня підхорунжого. Цей вояк каже, що навіть бачив, як Назарко впав, смертельно ранений кулею у голову. Земля йому пером! Він, мабуть, щасливіший від оцих залишків, що осталися з здорових та сильних хлопців...

З Назарком я тільки раз стрінувся був у Франції, як вже згадував, коли наш полк мав відпочинок поза фронтом. Мало що не пошпотався на нього. Йшов я по пе-

редмісті невеличкого, напів знищеного, містечка. Йшов і глядів на садок білим цвітом вкритий. Глип! — аж тут лежить горілиць передо мною вояк. Думав, що вбитий. Глипнув я ще раз і відразу пізнав Назарка. Я заговорив до нього по-нашому. Від того Назарко раптом підвівся з землі, і так здивовано глянув на мене! Аж по хвилині-двох вигукнув: „Марко!" Пізнав і він мене. Зрадів він мною так, якби рідного брата побачив. Я присів біля нього на траві, і ми може так з годину гуторили між собою. Так багато всячини хотілось комусь знайомому розказати. Та найбільше ми говорили про російську революцію. Розказував мені Назарко, що українці в Києві вже навіть свій парлямент, Центральну Раду, обрали і що українським президентом став проф. Грушевський. І ми обидва так раділи тим, що чей же й українці дочекалися своєї держави. І я аж тоді пізнав, чому стільки радости було в очах Назарка. Він радів воскресенням України. Та й ще так значуче сказав він на закінчення: „Тепер на радощах міг би я й спокійно вмерти..." Щасливий він, що хоч дочекався воскресення України!

Тут, в канадійськім війську, знаходиться досить багато українців, але майже всі вони скриваються під прибраними прізвищами, бо українцям, особливо з тієї частини України, що під Австрією, дуже тяжко вступити до канадійського війська. Стрічав я багато українців також і в тих російських відділах війська, що їх прислала Росія на поміч Франції. Стрічався я з українськими вояками в російських шинелях і в Парижу і Ніцці, коли мав відпустку. Всі вони аж не знають, що робити з тих радощів, що викликала російська революція та вістка, що Україна вже має свій власний уряд.

Тепер я почуваюся вже досить добре. Навіть вже сам можу писати. Здається мені, що було б мені навіть іще краще, коли б не було так хмарно на дворі. А то вже кілька день небо затягнене хмарами. Як олов'яна стеля, висять хмари вгорі, і з них майже постійно ллється

сльотливий дощ. Ах, як же мені тепер хочеться побачити сонце! Здається, що саме сонце мене зовсім оздоровило б...

Про Тебе, люба Маланю, я постійно думаю, кожну хвилиночку свого життя. Так скоро, як війна скінчиться, я прямо на крилах пташки полечу до Тебе. До милого побачення, люба Маланю! Поздорови від мене тата, маму й Ксеню. Та перешли моє поздоровлення Максимові й Катерині.

Тобі щирий,
Марко."

— Мамо, мамо, — захлипала Маланка, — Назарка вже нема. Назарко згинув від кулі... Та й Марко ранений...

— Земля Назаркові пером! Хай спочиває з Богом! Такий молодий, гарний та вчений, і згинув... Смерть не перебирає... А чи Марко дуже небезпечно ранений? — запитала крізь сльози Климиха.

— Ні, мамо, пише Марко, що куля тільки трошки його задряпнула в праву ногу.

— Слава Тобі, Господи! Щоб тільки на тім сталося, — зітхнула важко Климиха й перехрестилася. — Ох, шкода, шкода мені Назарка... Так як рідного сина шкода...

— Таким людям, як Назарко, наших сльоз не потрібно вже, — заговорив, сльозами заливаючися, старий Клим. — Назарко вмер за Канаду. Через те, що ми приняли Канаду за свою другу батьківщину, то мусимо бути готові боронити її, і вмирати за неї. Смерть Назарка марно не пройде. Він затвердив нашу вірність Канаді своєю кровю, — проказав, запиняючись, зворушеним голосом Клим, і замовк, бо щось наче дужою рукою здавило його за горло.

А коли розійшлася вістка про смерть Назарка, то не було такої хати, де б люди не плакали за ним, як за рідним братом або сином.

XXVIII.

У День Замирення, 11 листопада, 1918 року, в Канаді та інших країнах, що брали участь у війні проти Осередніх Держав в Европі, люди переживали великі радощі. Та не було радощів у хатчині „доктора" Вуйтика. Коли Вуйтик почув у крамниці, що Австрію переможено у війні, то нараз відчув у своюму тілі увесь тягар вісімдесяти і сім літ. Та, щоб не показати людям своєї старечої немочі, він таки зараз поплентався з крамниці додому. І таки зараз старичок положився у ліжко.

Поки війна була, то „доктор" Вуйтик війною жив і війною дихав. До кінця війни він всі свої надії покладав на австрійські гармати. Але коли оті гармати не довели Австрію до перемоги й війна скінчилася, то вже не мав на чім дальше своїх надій опирати...

Коли ж день по Святі Замирення випадково вступив до хатчини Вуйтика Козьма Семків, то застав „доктора" напів живого в ліжку. В хатчині було дуже холодно, бо Вуйтик ще від вечора не міг вже встати з ліжка й запалити в печі. Вуйтик лежав безвладно на ліжку. Його, до недавна червоно-здорове, обличчя за добу дуже змінилося. Покрилося сотнями дрібненьких зморщків, пожовкло та зчорніло...

— Що з вами, Вуйтик? — запитався Козьма, взявши старичка за руку.

— Сусіде добрий! Ого, вже по мені... Дні мої вже пораховані, — ледве чутно прошамляв старенький австрійський ветеран. — Завезіть мене до шпиталю, бо я вже, може, не встану, а тут нема кому доглядати мене...

І Козьма Семків зробив так, як „доктор" Вуйтик бажав. Завіз його до сусіднього містечка, до шпиталю.

По кількох тижнях цілковитого відпочинку й добірної

поживи Вуйтик трошки віджив. Та не було куди йому тепер прихилити своєї старечої голови. Тож в шпиталю задержали його й на дальше, і часом припоручували йому деякі маленькі орудки. Помагав по трошки шпитальним доглядачкам порядки робити.

Тієї осени багато людей померло від інфлюензи, але „доктор" Вуйтик не заразився, хоч стикався кожного дня з хворими на інфлюензу. Він день-у-день нипав по шпиталю, то біля шпиталю, але давнім Вуйтиком він вже не був. З веселого та жартобливого старичка зробився сумний та мовчазливий старушок, Бо ж у його вояцькім серці оставалася тільки холодна порожнеча. Не було в ньому вже надій на австрійські гармати...

Останній промінчив потіхи для Вуйтика приніс вліті 1919 року Максим, коли вернувся з міста до школи на вакації. Поїхав Максим до сусіднього містечка відвідати одного з своїх шкільних товаришів та й вступив до шпиталю відвідати Вуйтика. Бо ж Вуйтик був Максимові наче рідний. Скільки то Максим вістей про війну прочитав старичкові, нім поїхав до міста до школи. А скільки наслухався споминів старичка! Тож обидва, і Максим і Вуйтик, зраділи, коли знов побачилися. Та й ще більше зрадів старичок, коли довідався, що Максим вже вивчився на „професора", — такого, як Назарко колись був.

— Ну, і як же вам тепер, пане Вуйтик? — запитався Максим, зарум'янившися трошки, бо мало що не вимовив: „пане докторе Вуйтику"...

— Ну, я вже не почуваюся так добре, як колись... Та нащо мені тепер жити? От тільки мучуся... От цісар Франц Йосив був у моїм віці, і вже вмер... Та й другого австрійського цісаря вже нема... То й мені б вже пора помандрувати у далеку дорогу, — скаржився старичок.

— Так не говоріть, пане Вуйтик. Доживають люди і до сто літ, а то й більше живуть, — заговорив Максим, стараю-

чися потішити старичка. — Хто його знає, може й ви доживете побачити ще й другого австрійського цісаря. От між українським військом знаходиться один князь з Габсбурґів, і може стати цісарем України. А коли стане цісарем України, то зможе помогти й Австрії, — старався Максим, чим тільки міг, потішити „доктора" Вуйтика.

— Направду, Максиме, так може статися? Скажи, направду? — допитувався Вуйтик Максима зворушеним голосом.

Максим ще раз запевнив старичка. І від того старичок перемінився таки на очах Максима знов у веселого та бадьорого „доктора" Вуйтика, такого, яким його завжди знали люди. Зморщене обличчя наче випогодилося, а напів омертвілі очі знов заблищали. Старичок так зворушився потішними словами Максима, що від зворушення встав і почав ходити по кімнаті.

— Ну, Максиме, я дуже тобі дякую, що ти не забув мене. Ти ж вже тепер „професор", але не забуваєш нас бідних. Ох, я так добре не почувався ще від минулої осени. Поздорови вім мене тата й маму. А колись, як будеш знов сюди переїздити, то зайди знов до мене. Хай же тебе Бог благословить на твоїй новій дорозі! Я думаю, що ти гідним будеш наступником Назарка (Царство йому Небесне!), — сказав Вуйтик тремтячим, від зворушення, голосом.

— До побачення, пане Вуйтику! — сказав Максим на відході, щиро стиснув старичкову руку, і скорим кроком вийшов, бо не бажав показати своїх сльоз, що вже тремтіли на очах. Він був майже певний, що оце в-останнє бачився з старенським ветераном Франца Йосифа...

Того дня Вуйтик здивував своїм радісним виглядом, бадьорим ходом та веселим голосом всіх шпитальних доглядачок і пацієнтів. Їм дивно було, що за чудо сталося, що згорблений, зморщений та сумовитий старичок наче підріс, випрямував свою спину, весело підсміхався й досить жваво походжував собі. Вірили, що прямо чудо сталося на їх таки очах...

„Доктор" Вуйтик підсміхався сам до себе, ходив по шпиталю й потішав хворих, і, хоч багато говорив, то не зрадився ані словечком, що принесло йому стільки радости. Йому здавалося, що хтось наче навмисне піджидав, щоб забрати від нього оцю хвилю радощів, коли б він заговорив про те, що так огрівало тепер його серце....

Другого дня „доктор" Вуйтик ще усміхався усмішкою щастя, коли увійшла до його кімнати шпитальна доглядачка, дивуючися, чому старичок так довго залежався. Але та усмішка була подібна до отих квітів, що мороз по вікнах розмальовує, коли зима наблизиться... Коли ж діткнулася доглядачка рук старичка, то пройшла по ній дрож, бо були вони вже зимні, як лід...

XXIX.

Максим почав учителювати в тій самій школі; де то кілька літ попередно учителював Назарко. Назарко ще остався в пам'яті місцевих людей як найліпший учитель. Думав так і Максим, тож старався йти слідами свого дорогого учителя в школі та поширюванням освіти в околиці.

У жовтні місяці Максим зорганізував драматичний клюб і почав вистави драм, і в такий спосіб збирав гроші на книжки до місцевої читальні, що приміщувалася покищо в школі, і на будинок для читальні. А трошки пізніше він також зорганізував хор і клясу для навчання англійської мови.

Та й мав жеж тепер старий Клим чому радіти! Радо було йому на душі, що його син став учителем, і то таким, що всі люди його любили й поважали! Саме тепер мав Клим чимало клопоту на руках. Будував він тепер нову хату. Будував, та й журився, кому лишиться ота хата. Максим вивчився на учителя, а Ксеня також ходила вже до середньої школи у Вінніпеґу. Тож і про Ксеню не знати, що було думати. Тільки Маланка ще оставалася вдома. Але й Маланчина доля така непевна була....

Коли повернулися канадійські вояки додому, то між ними не було Марка Козака. Марко не вернувся, хоч і не остався між тими, що спали вічним сном на полях Фляндрії... Останній лист, що Маланка отримала від Марка, був з Румунії. Від того часу минав місяць за місяцем, але більше листів від нього не приходило...

У тім листі, що Марко прислав з Румунії, писав він, що попробує звідти дістатися на Україну. Та чи дістався він на Україну, ніхто того не знав. З Европи доходили тільки скупі вісті, що на Україні ще точилася завзята війна. Тож для Маланки не оставалося другого вибору, — тільки терпеливо ждати. І вона ждала й старалася не попадати в розпуку.

А що Клим покладав всі свої надії на Маланку, то тепер мав таки добру причину клопотатися. Потішало його тільки те, що дочка так міцно держалася, хоч надії на поворот Марка дуже маленько оставалося.

Не було вже тепер веселого та жартобливого „доктора" Вуйтика, щоб міг час від часу розвеселити Климів своїми дотепами та жартами. Та ще більш відчували не тільки Клими, але й ціла околиця, що вже не було між ними вуйка Митра.

XXX.

Коли вуйко Митро переконався, що не було вже ні одного муса в околиці, в його душі зродилася якась дивна туга. Він занудьгував сидіти на фармі, хоч був одним із найбагатших фармерів в околиці. Час від часу здіймав з клинка свого улюбленого ґвера „Шнайдера" і вправлявся стріляти до цілі, хоч такої проби йому вже не потрібно було. Та що то варта стріляти собі отак Богові у вікна правдивому стрільцеві!...

Вкінці туга вуйка Митра так збільшилася й так почала муляти його душу, що він спродав свою фарму, перенісся до найближчого містечка, і став там шевцем. А що вуйко Митро був шевцем і в старім краю, то ніхто не здивувався його поступком. Мовляв, шевця тягне до шевства, як пияка до чарки.

Вуйко Митро найбільш любив свого ґвера „Шнайдера". А попри „Шнайдера" любив він і шевське шило. Ну, але шило не те, що ґвер! Шило належить до маленької шевської комірки, а ґвер до лісової розгульної волі. Була то одна річ бути шевцем, нім ще вуйко Митро закушав як стрілець свободи канадійських лісів, а друга річ — знову опісля вертатися до шила... Опинившися на шевському стільчику, вуйко Митро почувався наче орел в клітці.

І не тільки самий вуйко Митро знаходився не на своїм місці на шевському стільчику. І те, що так близько знаходилися такі речі, як шила, молотки, дратви та кілочки, — було зневагою для „Шнайдера"!... Такий малий дріб'язок був зневагою в товаристві благородного ґвера „Шнайдера"!... Хоч „Шнайдер" і був таки вже добре протертий собі та подряпаний, то, мабуть, був він собі неабиякий ветеран, —

можливо, що він вже й не одну війну перебув. Можливо, що був він в ужитку вже й тоді, коли то ще „доктор" Вуйтик воював...

Знав і вуйко Митро, що не годиться держати таке благородне оружжя, як ґвер, між шевськими придибашками, однак і не міг ні на хвильку розстатися з ним. Шевствував і час від часу поглипував на свого товариша різних пригод, на „Шнайдера", і задумчиво підсміхався. Він так потішав себе, як потішає себе тюремник на вид іншого товариша-тюремника. Відчував він, що двом і тюрму легше поділяти... І ота думка приносила йому хоч трохи розради.

І як частенько заставали тепер люди вуйка Митра заглибленого у думи-мрії! Часто сидів він собі на шевському стільчику, тужив за своїм минулим-пережитим по лісах в товаристві „Шнайдера", і плянував, плянував у безконечність, як би то знову видобутися на волю...

XXXI.

І знов минув рік. Прийшло літо 1920-го року.

Згори, з синяви небес, щедро сипало сонце своє золотаве проміння на золоте колосся пшениці. Доспілі стебеленки пшениці під подихом лагідного вітерцю похитували своїми важкими головами по-старечому, неначе між собою розмовляли: „Ая, ая, і до нас наближається вже невмолимий жнець...” Обсипало обильно сонце своїм золотом і Маланчине волосся, що отут йшла попри поле разом з високим, сонцем засмаленим, молодим мужчиною.

Повільно йшов Марко стежечкою по траві, відчуваюни теплоту Маланчиної руки у своїй, і розказував все, що пережив за п'ять літ війни, замилувано поглипуючи то на милу дівчину, то на доспіваюче колосся пшениці на полі.

— Коли скінчилася війна у Франції, нас повезли назад до Анґлії, — розказував Марко. — А звідти мали повезти нас до Канади. Почав я спокійно ждати на свою чергу від'їзду та й багато роздумував. І знаєш, якось соромно мені стало, що я отак спокійно собі назад поїду до Канади саме тоді, як в Україні ще точилися завзяті бої за її життя. Тож задумав я за всяку ціну поїхати ще й на війну в Україні. Мав я страшенно багато труднощів увільнитися з війська, а потім ще більше дістатися в Україну. Ну, та якось вкінці переміг я всі ті труднощі й пристав до української армії саме в часі її походу на Київ. Та надто було багато ворогів, щоб могли ми всіх їх перемогти. Та найгрізнішим ворогом показався тиф. І тиф переміг нас. Ех, тяжко згадувати оті болючі переживання! Скільки найкращого цвіту українського народу полягло, щоб Україна жила...

— І не мав ти, Марку, охоти залишитися там, на Украї-

ні? — запиталася Маланка, допитливо поглядаючи милому хлопцеві в очі, що скільки тепер з них смутку проглядало.

— Ні, не міг я, Маланю, остатися там, на Україні, — говорив Марко зворушено, лівою рукою держачи Маланку за руку, а правою ласкаючи по важкому золоті доспіваючого колосся, — бо чув я в глибині своєї душі два голоси, що кликали мене сюди, до Канади. Чув я голос твого серця й голос вільної канадійської землі, що аж проситься стати полем та вкритись золотою пшеницею.

КІНЕЦЬ

Вінніпеґ, 1937 р.

ТВОРИ О. ІВАХА:

БОЙОВА СУРМА УКРАЇНИ, поезії, 1931 р.

ТОЙ, КОГО СВІТ ЛОВИВ, ТА НЕ СПІЙМАВ, поема про Сковороду, 1932 р.

UKRAINIAN SONGS AND LYRICS, коротка антольоґія українських пісень та ліричних поезій в перекладах автора, 1933 р.

ІСТОРІЯ ЛЮДСТВА, приступно написана всесвітня історія, поміщена в „Укр. Голосі" в роках 1933—36.

ГОЛОС ЗЕМЛІ, коротка повість з життя в Канаді, 1937 р.